

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En bondeaffære

– en fortælling om dagligdag og død i 1700-tallet

Jens Allerslev

STENLØSE LOKALARKIVS FORLAG

Stenløse Lokalkivs Forlag Copyright © 2016 Jens Allerslev.
Delvise citater fra udgivelsen må anvendes med tydelig kildehenvisning.
Erhvervsmæssig udnyttelse må ikke finde sted uden forlagets samtykke.
Se kontaktoplysninger på www.stenlosearkiv.dk
ISBN: 978-87-996767-2-9

Indholdsfortegnelse

Forord.....	5
Søsum, fastelavn 1765	6
Mogens Sørensen.....	8
Fastelavn.....	9
Kirsten Svendsdatter	9
Lejermålet.....	10
Slagslunde, maj – november 1765	11
Pastor Pram	11
Kirsten Svendsdatter skifter	12
Bekymringerne breder sig	13
Ugerningen	14
Hvad der hændte i præstegården	15
Rytterdistrikter oprettes og blev i tillæg en del af retsvæsenet	16
Forum Delicti	18
At føde i dølgsmål.....	20
Den indledende sagsbehandling, december 1765	23
Fængsel og Birkeret.....	25
Ballerup tinghus.....	25
Frederiksholms Arrest – kaldet Blåtårn.....	27
Om advokater og deres salærer	29
Tronskifte.....	30
Kirsten Andreasdatters bønsskrift	31
En lægefaglig udtalelse.....	33
Birkerettens dom.....	33
Fra Birkeret til Højesteret.....	36
Kirsten Andreasdatters bønsskrift – igen.....	36

Kirstens chance.....	37
Højesteret.....	38
Ventetiden.....	40
Kirsten bliver syg	40
Kirstens sidste chance	40
Kongelig mildhed.....	42
Henrettelse og jordefærd.....	42
Refleksioner 250 år senere.....	43
Bodsgang	44
Orden i regnskabet.....	45
Fæstningsarbejde	48
Trippendal	48
Retterstedet	49
Skarpretter, rakker, natmænd og andre (uærlige) assistenter	50
Tab af ære.....	52
Hængning, økse eller sværd?	53
Strafferegimets afvikling	54
Hvad der samtidig skete i samfundet.....	55
En kongelig foræring – indledningen	55
En kongelig foræring – administrationen.....	56
Caroline Mathilde kommer til Staden	57
En kongelig foræring – gaven gives.....	58
Kilder, henvisninger og tidslinje	60
Tidslinie, Kirsten Svendsdatter	61

Forord

Dette skrift er en *fortælling*, ikke en videnskabelig afhandling. En fortælling om en tildragelse der fandt sted den 2. december 1765 og alle de samfundsmæssige forhold, der omgav den, de moralske, de sociale, de retsmæssige, de arbejdsmæssige og de religiøse – og alt sammen set fra bunden af den ”ærlige” del befolkningen, landboerne.

Fortællingen beskriver retssystemet dengang og forklarer dermed forskellen til i dag.

Selvom det er en fortælling, er der intet, der er digtet. Alting er hentet fra troværdige kilder, og de forholdsvis få steder, hvor der er gjort antagelser, fremgår det tydeligt af teksten og sammenhængen. Eftersom det ikke prætenderer videnskab, er der dog ingen henvisninger og fodnoter i selve teksten, men derimod et afsnit til sidst med en fortegnelse over de vigtigste kilder, der har været anvendt. Vi har historien for at lære af den. Desværre har det vist sig at befolkningen i almindelighed og vores politikere i særdeleshed, ikke er synderlig lærenemme i den henseende.

Tak til dem der har bidraget med gode tips og materiale til skrivning af denne bog. En særlig tak rettes til Ingrid Skjøth for gode forslag til bogen.

PS: Jens Allerslev nåede ikke at færdiggøre denne bog inden han døde. Hugo Odgaard har efter aftale med Jens gjort bogen færdig.

Søsum, fastelavn 1765

Søsum er en lille landsby i Nordsjælland, ca. 30 kilometer fra København ad Frederikssundsvej. Administrativt lå den i 1700-tallet i Stenløse sogn, Ølstykke herred, Frederiksborg amt. Placeret ved et gammelt vadested i bunden af en tunneldal, hvor denne er snævrest, er Søsum byen man først opdager, når man står midt i den, i modsætning til alle de omliggende landsbyer som Slagslunde, Ganløse, Veksø, Stenløse og Ølstykke. Hvor disses gamle landsbykerner i dag er helt omkranset af udstrakte villakvarterer, har Søsum næsten undgået dette.

I sidste halvdel af 1700tallet havde Søsum 24 gårde og 31 huse. Som i landets tusindvis af andre landsbyer var gårdene befolket af bønder med deres familie og medhjælpere, medens husene rummede husmænd og daglejere, håndværkere, i alt fald den helt uundværlige smed, evt. med svend og lærlinge. I kirkebøgerne kan man derudover fx finde stillingsbetegnelser som ”*Huusmand og Wæver i Wexø*”, og i folketællingslisten for Stenløse 1787 kan man finde en ”*vandfør Bondehuusmand og Skrædder*”. Hvis byen havde en vind- eller vandmølle, var det som regel et lidt større foretagende pga. den megen mekanik. Vindmøller lå for det meste i den yderste kant af selve byen, medens vandmøller lå ude på marken, hvor naturforholdene gjorde deres drift mulig.

Handel måtte ikke finde sted i landsbyerne, det var forbeholdt købstæderne. Slangerup var den nærmeste, men den var i færd med at blive udkonkurreret af sin egen ladeplads i Frederikssund, og i øvrigt foretrak folk ofte at handle i staden København.

Godt hjulpet af stavnsbåndet var landsbyen et forholdsvis sluttet samfund, hvor alle var mere eller mindre i familie med hinanden. Det medførte også dialektale forskelle – sprogforskere fortæller, at det var nemt at høre, hvis nogen var udensogns.

Landsbyerne bestod som oftest af selve byen med dens gårde og huse, marken der blev brugt til afgrøderne og overdrevet der blev brugt til høslet og græsning af kreaturerne. Dertil kunne der være skovarealer, hvor svinene kunne sættes på olden og mosestrækninger, der kunne udnyttes til tørveskæring. Søsum havde hverken skov eller overdrev. Det sidste var et problem som blev løst i 1793 ved at man tørlagde Søsum Østersø, netop med henblik på høslet og græsning. Arealet blev udstykket i 24 parceller, én til hver gård, med en løftet pegefinger fra kongen, dvs. staten, om nu også at

huske at betale grundskatterne.

Bønderne i Søsum var kongelige fæstebønder under Frederiksborg amts rytterdistrikt.

Livet som bondefamilie var hårdt og fattigt. Bortset fra pløjning og harvning foregik alt arbejde med håndkraft. Såning, høst og tærskning. Flytning og malkning af kreaturerne. Udmugning, brændeflækning, tørveskæring. Vedligeholdelse af bygningerne, kalke vægge, tjære bindingsværk, større arbejder måtte dog overlades til tækkemand og tømrer.

Det indendørs og husnære arbejde tog kvinderne sig af. Vask og rulning. Strygning når det skulle være fint. Køkkenhave og høns, se efter hund og katte (havde man en hund fik den som regel haserne skåret over, så den ikke kunne anvendes til jagt). Smørkærning og ølbrygning i bryggerset. Rengøring og madlavning. Karte, spinde, væve, strikke. Der blev meget lidt tid til overs, og børnene måtte hjælpe til fra de var ganske små.

Men ikke nok med alt dette arbejde for bonden selv og hans familie. Der var andre belastninger også. Skatter naturligvis og tiende. Pligtarbejde, hoveri, for godsejeren fx markarbejde, men også pligtarbejde for kongen, især bygning og vedligeholdelse af veje og vandveje, og bygning og vedligeholdelse af de kongelige bygninger. I Nordsjælland, hvor bønderne var kongelige fæstebønder, var der dog ikke meget markarbejde.

År med misvækst var en katastrofe.

Mogens Sørensen

Så han sådan ud?

I 1765 var gårdene i Søsum endnu ikke udskiftet. Det betød at de alle lå samlet med husene omkring vadestedet. Mogens Sørensen (1729-1777) var *boemand* [bonde] i Søsum. Han havde i 1761 fæstet gård no. 5, matrikel no. 14 af Søsum by, Stenløse sogn, den senere Sigersdal. Gården var imellem de tre største i Søsum, der alle var på 10 tønner hartkorn, I 1762 blev han gift med den 16 år yngre Kirsten Andreasdatter (1745-1786).

Mogens Sørensen betegnes i Stenløse kirkebog ved hans og Kirsten Andreasdatters trolovelse i 1760 som ”*fri Karl og Underfoged*” i Søsum. Underfogeder beskæftigede sig generelt med skatteopkrævning, men hvad hans opgaver egentlig har været, foreligger ikke oplyst. Derimod ligger det klart at der med ”*fri Karl*” menes at han var løst fra stavnsbåndet, der foreskrev at mænd mellem 9 og 40 år (efter 1764 mellem 4 og 40 år) ikke måtte flytte fra det gods de hørte til [stavnsbåndet]. Der var kun tre måder man kunne blive løst på: Ved at passere de 40 år, ved at forrette tre års militærtjeneste eller ved godsejerens nåde hvilket sidste sjældent skete. Dog findes der enkelte eksempler på, at godsejeren kunne blive lidt mildere stemt, hvis han manglede penge ...

Fastelavn

Det er velkendt at det hårde liv på landet og den lange, kolde, triste vinter gjorde at man slog sig løs ved juletid. Man slagtede julegrisen, holdt fest med mængder af mad og drikke, og gav sig gerne hen til forskellige julelege. Sommetider så meget at det resulterede i uønskede graviditeter. Det var ikke noget problem for de ugifte karle og piger. Blot man fik dem gift senest 7 måneder før fødslen, kunne barnet betragtes som ”ægte”. For tidlige fødsler var også kendt dengang. Anderledes stillede det sig hvis kvinden var ugift, så ville barnet blive betragtet som ”uægte” [uægteskabelig] og handlingen som kriminel, ”*Leijermaal*”, med bødestraf og ”*aabenbar* [offentligt] *Skrifte*” i kirken til følge. Hvis kvinden var gift, skete der måske ikke den helt store skade, for det var jo pr. definition altid ægtemanden, der var faderen, medmindre andet kunne bevises ...

Mindre kendt er det at lignende løssluppenhed foregik ved fastelavn. Her måtte man tilmed klæde sig ud, formumme sig og endog, til en vis grænse, drive gæk med husbonden. Og også her kunne det medføre uønskede graviditeter.

I 1765 faldt fastelavn søndag den 17. februar.

Kirsten Svendsdatter

Så hun sådan ud?

Kirsten Svendsdatter var tjenestepige på Mogens Sørensens gård den

fastelavn. Om hendes fortid ved vi næsten intet. Hun blev døbt i Stenløse kirke den 8. september 1737 og konfirmeret sammesteds den 25. april 1756, og at hun således blev konfirmeret som 18årig, og at hun var 27 år ved denne fastelavn. Vi ved ikke hvornår hun tiltrådte tjenesten hos Mogens Sørensen, men det kan tidligst være sket den 18. november 1761, hvor han fæstede gården.

Kirsten kom fra de laveste sociale lag i Søsum, og det ser ud som om det er gået ned ad bakke for hendes far, Svend Jensen, gennem hendes opvækst, idet han ved hendes dåb betegnes som ”*Boelsmand i Søsum*” i Søsum, medens han ved konfirmationen anføres som ”*Indsiddere i Søsum*”. En boelsmand var en mindre husmand, medens en indsiddere var lejer af en enkelt stue i en lidt større gård. Indsiddere havde ikke råd til andet, og var derfor det laveste sociale lag i landsbyen. Det sidste trin på stigen nedad var, som fattiglem og måske hjemløs, at blive en del af det omfattende omvandrede landevejsproletariat.

Tjenestepigen var den underste i husstanden. Hendes job var at gå til hånd med især kvindernes arbejde, men også i travle perioder, såsom høstet og høst, at hjælpe med i marken. Pigerne blev gerne sendt ud at tjene når de var blevet konfirmeret, og de kunne godt komme fra andre landsbyer og sogne, fordi kvinder ikke var bundet af stavnsbåndet. Hvis husbonden accepterede fravær ved evt. skolegang og konfirmationsforberedelse, kunne hun også begynde tidligere, og det er troligt at dette kan være sket for Kirsten, når man betænker, at hendes far var indsiddere ved konfirmationen. Ifølge folketællingslisterne, der tog deres begyndelse i 1787, var tjenestedrengene både yngre og endnu lavere rangerende end tjenestepigerne.

Lejermålet

Fastelavnsfestlighederne udartede. Hvordan ved vi ikke, men når husbonden kommer med fantasifulde forslag, ville det være vanskeligt for tjenestepigen at sige nej. På den anden side sker det jo endnu at kvinder kan blive besat af tanken ”jeg vil have den mand”. Litteraturen (ved kvindelige forfattere) anfører da også at seksualdriften dengang var lige så stor som nu, og med udsigt til at gå som ugift tjenestepige resten af sit liv, har de fleste lejermål ikke fundet sted mod kvindens vilje. Det er også rimeligt at formode at hændelserne ved fastelavnstide har været hjulpet godt på gled af pæne mængder øl og brændevin.

Under alle omstændigheder, Kirsten Svendsdatter blev gravid med sin

husbond Mogens Sørensen, hvilket ikke alene var umoralsk, men altså også kriminelt.

Udsigterne var ikke gode. Forbliven som tjenestepige hos Mogens Sørensen med hans barn var utænkeligt, han havde jo sin kone og to små børn i forvejen. Giftermål med en anden mand var så godt som udelukket. En plads som tjenestepige med et uægte barn andetsteds var mulig, men meget svær at få. Og for barnets vedkommende ville det som uægte blive anset som udskud i det snævre lokalsamfund i landsbyen.

Men det skulle blive værre. Meget, meget værre ...

Slagslunde, maj – november 1765

Slagslunde er naboby til Søsum ca. 3 km nord for denne, men hvor Søsum hører til Stenløse sogn, udgør Slagslunde sit eget sogn. Da Slagslunde imidlertid dengang var en lille by med bare 10 gårde og 27 huse foruden præstegården og degneboligen, omfattede pastoratet også Ganløse sogn ca. 3 km øst for Slagslunde. Og det gør det også i dag.

Hvis Søsum har en pragtfuld natur, overgås den dog af Slagslundes, hvor hele det store område nord for byen op mod Buresø og Bastrup sø, Slagslunde skov og Ganløse Eged i dag omtales som et landskab med overordentlig bevaringsværdige naturmæssige værdier. Udover tunneldale, som ved Søsum, finder man også istidsblokke og dødishuller. Også historisk er området interessant med oldtidsminder og ældgamle hulveje, der fører op mod det nordsjællandske vandskel mellem Buresø og Bastrup sø. Det fortælles på egnen at ruten stadig anvendes af kong Valdemar Atterdag på hans vilde, natlige ridt mellem Gurre og Vordingborg. Ruten går lige igennem portåbningen til Kildegården på Slagslunde Bygade, og det hjalp ikke at porten i 1970'erne blev muret til for at skaffe et ekstra værelse, for det er ingen hindring for kong Volmer og hans følge. Tag selv en tur til Slagslunde ved midnatstide og oplev det.

På nordsiden af Bastrup sø ligger Bastrup Stenhus, bygget i første halvdel af 1100tallet, med henblik på at overvåge, og vel også beherske, trafikken gennem passet. I dag er den bare landets største ruin fra tidlig middelalder.

Pastor Pram

Henrich Friederich Pram (1726-1800) var sognepræst i Slagslunde og

Ganløse sogne, med bopæl i Slagslunde præstegård, fra 1765 til 1800. Præstegården var dog ikke den samme som i dag, der 'kun' er fra 1803.

Pram kom fra et embede som kapellan i Lesja i Gudbrandsdalen. Han blev født i byen Nærø i Nummedalen (nu Namdal), som den næstældste ud af en søskendeflok på syv, af en norsk mor og med dansk far fra Skælskør, der var foged over Gudbrandsdalen. Selv blev pastor Pram gift med Olava Maria Stockfleth, ligeledes fra Gudbrandsdalen, og sammen fik de kun ét barn, en søn, Christen, der blev kendt og anerkendt i de københavnske og norske litterære kredse, men som nu næsten er glemt.

Pram blev student i Kristiania [nu Oslo] i 1746 og cand. theol. fra Københavns Universitet i 1750. Om han straks herefter er taget tilbage til Norge vides intet, kun at han var kapellan i Lesja da han atter tog til Danmark.

Den 10. maj 1765 blev han tilknyttet som adjunkt og efterfølger til embedet i Slagslunde-Ganløse sogne. Det egentlige embede som sognepræst fik han ved forgængerens død d. 20. juni samme år.

Pram skaffede sig en omfangsrig vennekreds i det danske. En enkelt kilde nævner, at han skulle have gjort Slagslunde præstegård til samlingspunkt for herboende nordmænd, men denne oplysning har ikke kunnet verificeres. Blandt hans indflydelsesrige venner kan nævnes Suhm, Kofod Ancher og Luxdorph. [historikere].

I 1772 udfærdigede han en præsteindberetning til Pontoppidans Danske Atlas, hvori han beskriver ikke alene omegnens natur, men også med oplysninger om dens historie, fx. om Valdemar Atterdags kongevej og om Frong dyssen lige udenfor Slagslunde ved vejen mod Ganløse.

Pram blev "*entlediget*" [frigjort] fra sit embede den 18. april 1800, døde og blev begravet 17. november same år "*med Ceremonie*" som det hedder i kirkebogen for Slagslunde sogn.

Kirsten Svendsdatter skifter

Efterhånden som graviditeten blev synlig, benægtede Kirsten dog hårdnakket sin tilstand, men i det snævre landsbysamfund kunne hun ikke holde sig skjult for omgivelserne. Dels kom der vel besøgende på gården, daglejere og andre, dels blev hun vel selv sendt rundt med ærinder hos naboer og familie. Især skulle der særdeles gode grunde til ikke at møde op i Stenløse kirke på søn- og helligdage. Benægtelserne fortsatte, men presset blev, efter Kirstens eget udsagn, for stort, og noget måtte der ske.

I juni måned var familien Pram ved at indrette sig i Slagslunde præstegård efter en, sikkert besværlig, flytning fra Lesja, 375 km nord for Kristiania, og til Slagslunde, 32 km nordvest for København.

Til enhver husholdning på gårdene på landet, herunder præstegårdene, hørte et folkehold. Pram'erne var ingen undtagelse. Det var ikke nødvendigt at ansætte folk til selve jordens drift, den var – som den stadig er i dag – bortforpagtet til præstegårdsforpagteren, men der skulle tyende til at passe boligen og omgivelserne. Man ansatte derfor Jomfru Kirchhoff som husholderske. Og ansatte også en tjenestepige. På en eller anden måde – vi ved ikke hvordan – blev det aftalt, at Kirsten skulle flytte fra Mogens Sørensens gård i Søsum til Slagslunde præstegård førstkommende skiftedag, som var Mikkelsdag, den 29. september. Herved blev der slået tre fluer med ét smæk: Kirsten ønskede selv at flytte, Pram manglede en tjenestepige og Mogens Sørensen var vel ikke helt utilfreds med at få problemet eksporteret til nabosognet.

Imidlertid står det ikke helt klart om Kirsten selv har talt med præsteparret under de forhandlinger om skiftet, der nødvendigvis må have fundet sted. Da Kirsten nemlig mødte op på sin nye plads Mikkelsdag, spurgte præsteparret hende straks ”*Om hun ikke lavede til Barsel?*” Men hun benægtede det, og sagde at ”*hun ikke var frugtsommelig eller lavede til Barsel*”. Hun var da lidt mere end syv måneder henne ...

Bekymringerne breder sig

Oktober gik, og noget af november.

Hvorvidt Mogens Sørensen i mellemtiden har erkendt sagens rette sammenhæng overfor sin kone, Kirsten Andreasdatter, vides ikke, men ikke desto mindre opsøgte hun Kirsten Svendsdatter i præstegården midt i november ”*for at fornemme om hun lavede til Barsel*”. For første gang og medens præsteparret også var til stede, indrømmede Kirsten sin graviditet, men tilføjede ”*at hun ikke var med noget levende Barn, og ej skulle gjøre Barsel førend til Kündelmisse [2. februar]*”. Det skulle senere vise sig at barnet var både levende og fuldbårent. Kirstens hidtidige stædige benægtelser var sket efter tilskyndelse fra Mogens Sørensen, i øvrigt et rigtig dårligt råd, men herom senere.

Mogens Sørensen har nu følt at det var på tide at gøre noget ved sagen, og han kontaktede derfor smeden i Skævinge ca. 20 km nord for Søsum, Peder

Christiansen, som ikke alene vidste noget om fosterfordrivelse, men også manglede penge. Søndag d. 24. november, ca. en uge efter Kirsten Andreasdatters besøg, opsøgte smeden således Kirsten Svendsdatter i præstegården på Mogens Sørensens vegne, og havde ”*udspurgt hendes Omstændigheder, og tilbuden at gøre hende Medicamenter*”. Kirsten må have accepteret dette, for om onsdagen vendte smeden tilbage med to portioner af en substans, han havde tilberedt af kviksølv, 4 stødte laurbær, stødt sevenbom [juniperus sabina, giftig lægeplante egnet til at slå både fosteret og moderen ihjel på én gang], og noget ”*Rokke fit*” at indtage i varmt øl. Rokkefedt var smørelse til bevægelige trædele, naturligvis anvendt i hjemmets rok, men også anvendt som fællesbetegnelse for møllefedt [der i brugt stand skulle have visse medicinske virkninger] og klokkefedt fra ophængt af kirkeklokker [der hyppigt, ifølge litteraturen, anvendtes som fosterfordrivende middel]. Klokkefedtet skulle skrubes af i tavshed ved solnedgang, og havde den bedste virkning, hvis kvinden ikke havde modtaget den hellige nadver mellem undfangelsen og behandlingen. Om smeden har taget noget brugt fedt fra hjemmets rok, om han har henvendt sig til den lokale møller, om han er kravlet op i kirketårnet mens klokkeren ringede solen ned, eller om han blot har taget noget ubrugt fra en krukke, foreligger der intet. Efter eget udsagn indtog Kirsten straks den ene portion, men blev efterfølgende så syg, at hun aldrig indtog den anden. Peder Christiansen lovede at komme tilbage med noget andet, hvis det ikke virkede.

Ugerningen

Om eftermiddagen, mandag den 2. december 1765, følte pastor Pram sig foranlediget til at skrive følgende

*Kongl: Majts Regiments=Skriver Over Kiøbenhavns Amts Rytter District
Velædle*

Herr Dahl til Kollekolle

Velædle Allerhøystærede Herr Regimentsskriver!

Da [Eftersom] den ulykkelige Hændelse har i Dag tildraget sig i mit Huus, at Qvindemennesket Kirsten Svendsdatter af Søesum Bye under Friderichsborg Amt, som sidstleden Michelsdag kom her til Slagslunde Præstegard til min Tjeneste, har i Dag fød et fuldhaft Pigebarn i Dølgemaal, og omkommet det paa en voldsom Maade, hvorefter min Kone fandt det i en Klud indsvøbet

liggende i vor Bryggers Skorsteen endnu varmt og blodigt; og hun udlegger til Barnefader Underfogden i Søesum Mogens Sørensen; Da som hun for nærværende Tid er paa Kiøbenhavns Amt, og jeg des Aarsag ikke veed, under hvis Jurisdiction hun henhører, saa har jeg saa vel tilskrevet og mældet Regimentsskriveren i Friderichsborg som Deres Velædelhed denne fæle og onde Tildragelse, med ærbødigst bedende om Deres Assistance paa Justiciens Vegne til bemeldte Qvindemenneskes medbørlige Behandling og Fosterets Besigtigelse saa snart som mueligt, at mand dog for det første maatte blive skilt ved dette saa ulyksagelige Onde, der bringer baade vort Sind og Huus i den allerubehageligste Uorden. I forventning af Deres Velædelheds Godhed og allerbeste Velstands Ønske over Dem har jeg den Ære med største Høiyagtelse at henleve

Velædleallerhøystærede Hr Regimantsskriver!

Deres

Slagslunde Prgrd: ærbødiste Tjener

d: 2den Decbr: 1765. Henrich Frid: Pram

Prams anmeldelse af forbrydelsen rejser nogle spørgsmål. Hvad skete der egentlig? Hvorfor sender han anmeldelsen til en militær enhed – og hvorfor til regimentsskriveren? Hvad er et rytterdistrikt? Hvorfor er Pram i tvivl om værnetinget er Københavns eller Frederiksborg amt? Hvad vil det sige at føde i dølgsmål? Hvad risikerede man derved?

Efter lovgivningen havde enhver husbond pligt til at anmelde forbrydelser, som hans tyende måtte have begået. Samme pligt havde præsterne for enhver forbrydelse i sognet, de kom under vejr med, og Pram havde dermed en dobbelt pligt til at anmelde forbrydelsen. Det er tydeligt at han er dybt rystet, når han udtrykker det ellers elegant formulerede ønske om at ”*blive skilt ved dette saa ulyksagelige Onde, der bringer baade vort Sind og Huus i den allerubehageligste Uorden*”. Og krisehjælp var noget man kun kunne få hos præsten dengang ...

Hvad der hændte i præstegården

Kirsten Svendsdatter hævdede at være blevet syg af smedens medikamenter få dage før, og om formiddagen d. 2. december kulminerede det i stærke smerter. Jomfru Kirchhoff spurgte hende om formiddagen ”*om hun skulle gøre Barsel, saa maatte hun sige det*”, men svaret var nej, selvom jomfruen tydeligvis har været ude på at skaffe hjælp til fødslen.

Eksempel på bryggers

Ved middagstid fødte Kirsten alene i bryggerset. Et pigebarn ”*som hun strax traadte paa Hovedet med sin eene Fod, til den Ende, at om det ikke var dødt, saa skulle det blive det, og derefter svøbte det udi en Klud, og lagde det ind udi en gammel Kiedel Grube*”. Kirsten gik derefter ind i forstuen, hvor hun mødte præstefruen, Olava, der undrede sig over det blod der var under hende, og derfor spurgte ”*om hun ikke hafde giort Barsel?*”, hvortil Kirsten svarede nej og sagde at ”*Blodet var kommen af hendes Mund*”. Olava pålagde hende derefter at gå i seng, men Kirsten svarede at det ville hun ikke, hun ville ud til sit arbejde.

Lidt efter går Olava ud i bryggerset, hvor hun finder det døde barn, og først herefter går Kirsten til bekendelse og indrømmer at hun har født og dræbt barnet.

Det blev således en tilståelsessag fra starten.

Rytterdistrikter oprettes og blev i tillæg en del af retsvæsenet

Efter Christian V's tronbestigelse i 1670 blev der gennemført en militær reform, hvor rytteriet blev gjort nationalt. Herunder oprettedes

rytterdistrikterne, der udgjordes af store dele af krongodset. Hvert distrikt udgjorde et rytterregiment, og hver gård i distriktet havde derefter pligt til at stille en ryttersoldat incl. hest og udrustning. Det kunne være bonden selv eller en karl fra gården. Ordningen blev ændret flere gange, især gav Skånske Krig [1675-79] den erfaring at bøndernes fravær fra gårdene betød en markant nedgang i landbrugets produktivitet. Ordningen ændredes derfor således at bønderne i stedet skulle indkvartere, og betale for, professionelle soldater, de såkaldte sogneryttere.

Krongodset, og dermed rytterdistrikterne, lå dog spredt, og da statsfinanserne var særdeles trængte i slutningen af Store Nordiske Krig [1700-21, Danmark deltog i 1700 og 1709-20], besluttede Frederik IV på baggrund af en del kommissionsarbejder, at rationalisere ved at samle krongodset gennem en lang række indløsninger af panter, frasalg, tilkøb og mageskifter i årene op mod 1720. Der oprettedes i hele landet i alt 12 rytterdistrikter, hvoraf de tre i Nordsjælland, nemlig i Københavns, Frederiksborg og Kronborg amter. Københavns Amts Rytterdistrikt bestod af sogne og landsbyerne Hvidovre, Rødovre, Brønshøj, Gladsaxe, Herlev, Lyngby og Søllerød alle af Sokkelund herred, derudover af Brøndbyvester, Brøndbyøster, Glostrup, Herstedvester, Herstedøster, Vallensbæk, Tranegilde [Ishøj], Ledøje, Ballerup, Måløv og Værløse, alle af Smørum herred, samt Farum, Slagslunde og Ganløse af Ølstykke herred. Ølstykke herred bestod af flere sogne end disse tre, herunder Veksø og Stenløse [incl. Søsum], men disse tilhørte Frederiksborg Amts Rytterdistrikt.

Underbringelse af soldaterne, hest, foder, udrustning og forplejning skulle dog stadig betales af bønderne, og pastor Pram klagede da også på et senere tidspunkt til biskoppen over sin elendige økonomi, hvor bla. udgifterne til ”*en Rytterhest*” var tyngende.

Med krongodset samlet indgik det også i reformen, at der i de 12 rytterdistrikter blev opført i alt 240 rytterskoler, til uddannelse af bøndernes børn, alle efter den samme tegning: skolestue i den ene ende og bolig til skolemesteren i den anden. Grundmuret, tegltækket og med afvalmede gavle. Mange af skolerne fik dog hurtigt skiftet tegltaget med stråtag, fordi skoledrengene morede sig med af kaste sten op på taget, så teglene gik i stykker ”*Sunt pueri pueri, pueri puerilia tractant*”. Ja, latinskoler var det ikke, men alligevel ...[drengene er drenge, drenge laver drengestreger].

Det er også værd at nævne at der i en radius af blot 3 km fra Søsum findes hele 5 af disse rytterskoler, hvoraf de fire stadig er bevaret (nu atter med

tegtag): Søsum, Ganløse, Slagslunde, Ølstykke og Stenløse [nedrevet 1936, grunden er indlemmet i kirkegården, men kaldes stadig ”Skolen”].

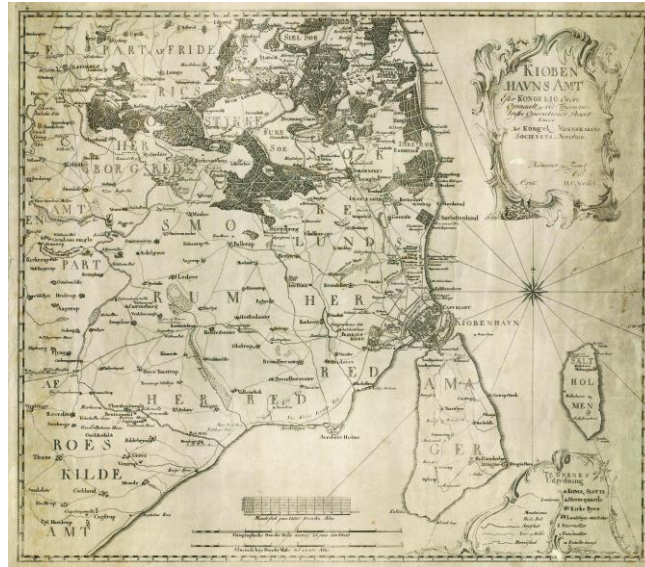
Ikke nok med det, retsvæsenet blev også reformeret indenfor rytterdistrikterne, medens det udenfor forblev ved de gamle herredsting [ofte bestyret af godsejerne] og byting. Men hvor herreds og bytingenes domme kun kunne appelleres til landsretterne, fik rytterdistrikternes birketing, som første instans, tillagt landsretsstatus, således at dommene kunne appelleres direkte til Højesteret i anden instans. På tingdagene var det ikke alene straffesager der behandledes. Hovedparten af sagerne var civile tvistigheder og tinglysning af dokumenter. Det var derfor bestemt at tinghuset skulle ligge ”*beqvemmeligt*” i distriktet, og i øvrigt i en vis afstand fra kroen (!) Københavns Amts Birketing holdt derfor til i Ballerup tinghus. Birkeretten bestyredes af birkedommeren og birkeskriveren, hvilken sidste ofte efterfulgte førstnævnte, når denne ikke længere kunne eller ville bestride stillingen.

Den daglige leder af et rytterdistrikt var regimentsskriveren, der agerede som kongens godsforvalter og dermed var ansvarlig for al administration og regnskabsførelse af både militære og civile forhold, herunder også de politimæssige opgaver.

Rytterdistriktets øverste myndighed var ”*Rytter=Sessionen*”, som bestod af amtmanden, regimentschefen, jægermesteren og regimentsskriveren.

Forum Delicti

Som skrevet var Pram i tvivl om han skulle sende sin anmeldelse til regimentsskriveren i Københavns eller Frederiksborg Amt, og sendte den derfor til dem begge. Hans problem var at Kirsten Svendsdatter var ”*af Søesum Bye*”, som hørte til Stenløse sogn, som igen lå under Frederiksborg Amt, medens forbrydelsen var begået i Slagslunde, som var under Københavns Amt.

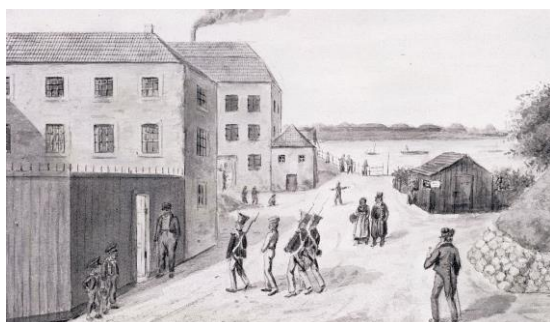
Kort over Københavns Amt 1766

Det blev dog hurtigt slået fast at sagen skulle køre i Københavns Amt, idet regimentsskriveren her, Hans Jørgen Dahl til Kollekolle, allerede dagen efter drabet og Prams anmeldelse, tog skridt til at få barnet undersøgt og obduceret, ved at han anmodede sin chef, amtmand Jens Juel Wind, om tilladelse til at foranstalte ”at dette ombragte Foster strax ved Een Physicus og 2de Amts Chirurgii vorder besigtiget og Obduceret”, men at det først kunne ske dagen efter (altså den 4. december), ”da Birkedommeren som ved andre Forretninger er hindret fra at møde før, tillige indfinder Sig”.

Birkedommeren i Københavns Amt var Jens Gyrsting, han skulle senere, sammen med 8 meddomsmænd, komme til at dømme alle de tre involverede. Hvem de to ”Chirurgi” var, vides ikke, men som ”Physicus” anvendtes Peder Rudolf Wandelew, doktor, professor og stadsfysikus i København.

Selvom Dahl, som daglig leder af rytterdistriktet, havde folk at sende afsted, kan man ikke andet end at imponeres over den meget hurtige og effektive måde, hvorpå han fik taget affære. At træffe aftaler over pæne strækninger og ad dårlige veje til hest på så kort tid, har krævet overblik og omtanke.

Kollekolle ligger ved Furesøen ca. 2 km øst for Lille Værløse. Der skulle gives besked til og fra Slagslunde. Til Ballerup mere end én gang, fordi Jens Gyrsting først kunne dagen efter. Til Staden for at træffe aftale om undersøgelse og obduktion. Til Hillerød for at kommunikere med regimentsskriveren dér. Det hele lykkedes..

Gammel tegning af "Blåtårn". Her føres en arrestant til Blåtårn under militærbevogtning

Ikke nok med det. Den 3. december sikrede Dahl sig også Kirsten Svendsdatters person, hvor hun blev indsat i Frederiksholms Arrest, kaldet "Blaae Taarn", ligesom han sørgede for at hans kollega i Frederiksborg Amt dagen efter fik fat på Mogens Sørensen og Peder Christiansen, der begge foreløbig blev indsat på Frederiksborg, men nytårsaftensdag også overført til Frederiksholms Arrest. Det er dog usikkert om Mogens Sørensen og Peder Christiansen er blevet fængslet netop denne dag, den 4. december, som det nævnes i Birkerettens dom, eller om det skete den 10. december, fordi Mogens Sørensens hustru Kirsten Andreasdatter i et brev skriver "*Jeg fattige Kone fra Søsum, som en fra d 10de December 1765 da min Mand Mons Sørensen blev ført till Friderichsborg i Arrest*".

Sagen var nu i gang ved "Kiøbenhavns Rytterdistricts Birk", hvis birketing var i Ballerup tinghus.

At føde i dølgsmål

I Christian V's Danske Lov af 15. april 1683 er en del bestemmelser stadig gældende, fx om husbondansvaret, forskellige bestemmelser om værneting hævd, pant og en hel del andet. Også visse religiøse anliggender reguleres stadig af loven. Fx. Anden Bog, 4. Capitel, Art. 11 [i daglig tale DL 2411], hvor det om præsterne siges "*De skulle ej gjøre deris Prædikener alt for vitløftige, og ej dem over een Time forlænge den gemeene Mand til Kiedsommelighed og dis mindre Opbyggelse, som alt for meget paa een gang ikke fatte og beholde kand.*"

Af de bestemmelser, der ikke længere er i kraft, er der især to, der vedrører Kirsten Svendsdatter, nemlig DL 667 om ombringelse af nyfødte og DL 668 om fødsel i dølgsmål.

Fødsel i dølgsmål er ikke helt det, man umiddelbart skulle tro, nemlig at

kvinden føder alene, på *"Afveie og eenlige Stæder"*, for at holde fødslen skjult for omverdenen, men oftest skete det i hendes egen seng eller andre steder i eller i nærheden af boligen. Der kunne godt være andre tilstede, idet nogle andre betingelser også skulle være opfyldt. DL 668 siger *"Vorder noget letfærdigt Qvindfolk med Barn, og med sin Barnefødsel i Dølsmaal omgaar, og ikke bruger de ordentlige beskikkede Midler, som hende og Fosteret i saadant Tilfald kunde betiene, og samme Barn borte bliver, eller paaskydis at være dødt født, eller i andre Maader forkommet, da skal hun agtis saa som hun sit Foster med Villie hafde ombragt."* Bemærk at Danske Lov bruger ordene *"Barn"* og *"Foster"* synonymt i denne sammenhæng.

- Først, dem der var omfattet af bestemmelsen var *"letfærdigt Qvindfolk"*. Ved sådanne forstod man dengang ugifte kvinder der begik *"Leijermaal"* eller som var blevet *"besovet"*. Begge dele betød samleje, og samlejet skulle have resulteret i en graviditet. Ellers blev det blot straffet som *"Leijermaal"* med bøde til både kvinden og manden, samt *"Aabenbart [offentligt] Skrifte"* i kirken.
- Den anden betingelse var at kvinden ikke havde brugt *"de ordentlige beskikkede Midler"*, som var *"Jordmoder og Barsels=Qvinder"*, hvor de sidste var *"gode Koner"*, som var skikkede til at hjælpe til ved fødsler.
- Den tredje betingelse var at barnet skulle være væk, altså udsat, levende eller dødt efter fødslen. Mht. udsættelser af levende nyfødte foreskrev DL 6610, at hvis barnet var blevet anbragt på et afsides sted langt fra alfarvej, så faldt hammeren, medens hvis det blev placeret et sted, hvor det med stor sandsynlighed ville blive fundet i løbet af kort tid, kunne moderen nøjes med fængselsstraf, kagstrygning eller brændemærkning, alt efter hvor åbenbart barnet var blevet anbragt.

Men værst af alt var den allersidste sætning *"da skal hun agtis saa som hun sit Foster med Villie hafde ombragt"*, fordi den gjorde hele bestemmelsen præsuntiv, dvs. kvinden skulle bevise at hun ikke havde født i dølgsmål, det vi i dag kender som *"omvendt bevisbyrde"* i vores hverdag, når det fx drejer sig om skader forvoldt af hunde og motorkøretøjer. Denne præsuntion medførte, at kvinder sommetider blev anklaget for fødsel i dølgsmål, blot fordi fødslen gik hurtigt i gang, og jordmoderen derfor ikke nåede frem i tide, eller at jordmoderen var optaget andetsteds, samtidig med at barnet døde en naturlig død under eller straks efter fødslen, hvad ikke var ualmindeligt. Der findes også eksempler på at spontane aborter af samme årsag har medført anklage mod kvinden. En gennemført benægtelse af graviditeten ville derfor

blot medføre en stærkere anklage. Den bedste måde at beskytte sig på mod dette var at vedgå svangerskabet fra starten af, sørge for at omgivelserne kendte til det, og ikke mindst at understrege det ved at begynde at samle børnetøj. Omgivelserne ville naturligvis se skævt, meget skævt, til et sådant lejermål og udsigt til et uægte barn, men det gjorde de jo alligevel med tiden, så meget at Kirsten Svendsdatter ønskede at skifte plads. Mogens Sørensens råd til Kirsten om at benægte sin graviditet, var derfor rigtig dårligt, fordi hun automatisk ville have født i dølgsmål i tilfælde af en abort eller et dødfødt barn. Af denne grund var Mogens Sørensens kluntede forsøg med smeden fra Skævinge på et meget sent tidspunkt, heller ikke i Kirstens favør.

Hvad der egentlig rørte sig i Kirstens hoved før, under og efter fødslen ved vi ikke, men med drabet umiddelbart efter, faldt hun direkte ind under DL 667, som siger ”*Letfærdige Qvindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hovet settis paa een Stage*”. Punktum. Og sådan blev det også.

Men det var jo i 1700 tallet mødre slog deres børn ihjel, eller udsatte dem, vil mange måske mene. Og dog. Den 1. april 2016 tidligt om morgenen fandt en gårdmand et nyfødt levende pigebarn, inkl. moderkage, navlestreng og dertil hørende blod, i en affaldscontainer i en etageejendom i Bagsværd [ikke langt fra Kollekolle]. Ifølge politiet var barnet kastet ned gennem opgangens affaldsskakt. Hvis ikke det var blevet fundet, må man næsten håbe at det var omkommet i renovationsbilens kompressor, fremfor at blive brændt levende i forbrændingsanlæggets kæmpemæssige bål. En forbrydelse mange gange værre end Kirsten Svendsdatters, der dog dræbte sit barn hurtigt og effektivt, omend brutalt, inden hun kasserede det.

Bagsværd år 2016 en enkeltstående hændelse? Næppe. Den 15. august 2015 fandt to mænd en plasticpose ved siden af en affaldscontainer ved en etageejendom i Ballerup [ikke langt fra Ballerup tinghus]. Da den ene ville smide posen op i containeren, opdagede han at noget bevægede sig i posen. Det viste sig at være en levende nyfødt pige. Og så fremdeles. Statistikken viser at der stadigvæk findes omkring én nyfødt – død eller levende – om året i hele landet. Og så er der selvfølgelig alle dem, der aldrig opdages. Underligt, når man betænker at vi i vor tid har adskillige former for effektiv prævention, fortrydelsespiller, hvis uheldet alligevel skulle være ude, og i den sidste ende lovlig provokeret abort, udført af sundhedsvæsenet uden beregning ...

Den indledende sagsbehandling, december 1765

Barnet forblev i Slagslunde hvor det blev obduceret den 4. december, men uden at professor Wandelew personligt var tilstede. Det fremgår af et brev af 6. december han skrev til amtmand Juel Wind i Københavns amt, hvor han, udover at vedlægge obduktionserklæringen, også beskriver smeden Peder Christiansens rolle, samt rejser et spørgsmål om der er formildende omstændigheder i sagen.

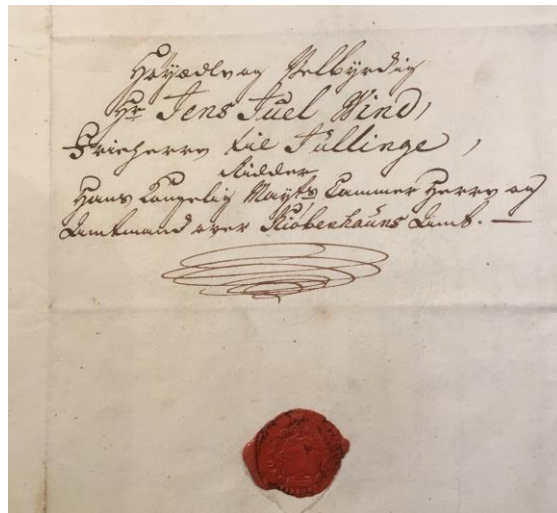
”Foruden vedlagte Forretning har ieg skuldet herved til Naadig CammerHerren indberætte, hvorledes Chirurgi foregiver at have hørt sige i Slagslunde, at Kirsten Svends Datter har længesiden for Præsten Hr Pram frit og utvungen tilstaaet, at hun lavede til Barsel, men frygtede at Fosteret var dødt hos hende; hvorpaa en Smed darude skal have indgivet hende QvegSølv med Xevenboms Pulver, som skulde maaskee efter hands Intention afdrive Fosteret, endskiøndt det hos hende skal have hafft dend Virkning, at blodet med Force gik hende ud af Næse og Mund. Da nu slig angivne Smiddens foretagende i sig self er saa criminelle, at ey engang Naturens Ræt tillader ham at blive utiltalt, og ved saadan hæfftig og drivende Medicament hos dend frugtsommelige kunde foraarsage en ukyksalig og hastig barneFødsel, der kunde bringe dend fødende i største Confusion, saa hun ey derudover har brugt fornøden forsigtighed med sit Foster, ja maaskee ved at reise sig op i sin Elendighed har kundet traadt paa Barnets Hoved, hvilket Chirurgi af dend Fladhed, som de paa Hovedet observerede, vilde uforgribeligen fornemme, saa indstilles til Naadige CammerHerre, om ikke dend Sag burde nøye undersøges, og, naar dend som Ordet gaaer befindes, Smidden for sin utilladelige, høystfarlige og formastelige Omgang alvorligen ansees; thi faaer hand Frihed ubehindret heerefter at være sligt hos frugtsommelige Qvind Folk, som hand hos denne skal have foretaget, vil deraf flyde større Ulæmpe og Skade, end taales kand og bør”.

Det er muligt at det er dette brev, der har givet stødet til Mogens Sørensens og Peder Christiansens varetægtsfængsling, og at Kirsten Andreasdatter dermed har ret i at fængslingen skete senere end den 4. december, dog ikke den 10. december som hun nævner, men derimod den 7. december, hvor de to mænd blev forhørt på Frederiksborg..

Dagen efter obduktionen skrev Pram i kirkebogen for Slagslunde sogn *”Die 5 Dec: Blev Kirsten Svends datters u=ægte barn begravet, som Moderen dræbte og udlagt til Barne Fader: Mogens Sørensen Gaardmand og ægtemand i Søesum”.*

Den 7. december blev der afholdt forhør på Frederiksborg, idet amtmand F. C. vom Gram, Frederiksborg amt, skrev til amtmand J. Juel Wind, Københavns amt ”... har ladet examinere, saavel Underfoged og Gaardmand Mogens Sørensen i Søsum, som skal være Hendes Barnefader, saa og Huusmanden Peder Christensen i Schievinge”.

Højædle og Velbyrdig Hr. Jens Juel Wind, Frieherre til Jyllinge, Ridder, Hans Kongelig Majts Kammer Herre og Amtmand over Københavns Amt. En central person i det videre forløb.

Den 20. december sender regimentsskriver Dahl en rapport til sin chef, amtmand Jens Juel Wind, hvor han gør rede for sagen så langt som den er, herunder at Kirsten er blevet afhørt af Birkeretten i Ballerup. Han foreslår derfor at forhøret tilsendes amtmand von Gram i Frederiksborg amt for at ”med bemt [bemeldte, altså Mogens Sørensen og Peder Christiansen] personer blev Confronteret”, men udbeder sig samtidig at få papirerne igen til brug for sagen mod Kirsten Svendsdatter. Samtidig beder Dahl om at ”jeg tager mig ellers dend underdanige Friehed, at udbede Hr: CammerHerres Naadige Bevaagenhed til at befrie Districtet for byrde af de 2de i Friderichsborg Arresterede Personer, hvilke man formeener Rettelig ved deres Eget Forum at bør Actioneres”. Udtrykket ”man formeener” kan dårligt tolkes anderledes end at det er Birkeretten Ballerup i Københavns amt, der ikke ønsker at behandle Mogens Sørensens og Peder Christiansens sager. Men sådan blev det ikke, og nytårsaftensdag overførtes de begge så til Frederiksholms arrest.

Fængsel og Birkeret

Landet var tyndt befolket. I 1769 små 800.000 personer, ekskl. hertugdømmerne. Så snart man kom udenfor Københavns volde, var man på landet, og Københavns amt havde ingen købstæder i modsætning til Frederiksborg amt, der havde Hillerød, Frederiksværk, Frederikssund og Slangerup [Helsingør hørte til Kronborg amt dengang]. Samtlige de steder i Københavns amt, som vi i dag kender som meget store byområder, fx Brønshøj, Herlev, Gladsaxe, Lyngby, Gentofte, Farum, Værløse, Ballerup, Ishøj, var blot små landsbyer med hver 20-30 gårde og et tilsvarende, måske lidt højere, antal huse.

Amtets justitsvæsen varetoges som nævnt af ”*Kjøbenhavns Rytter=Ditrics Birk*” med sæde i det ”*bequemmelig beliggende Ballerup Ting=Huus*”, og under forsæde af Birkeretsdommeren, Jens Gyrsting, der som ”*adjungeret*” havde Niels Sundbye, som tillige var beskikket som birkeskriver. Sundbye overtog i øvrigt dommerembedet ved Gyrstings død i 1772.

Birkeretten var ikke bare en straffedomstol. På tingdagene ordnedes især allehånde andre sager, som det gennem århundreder var sket på tingstederne, såsom tinglysning af dokumenter og afgørelse af tvister mellem egnens beboere.

Én ting manglede dog ved Ballerup tinghus – en arrest. Man havde derfor en aftale om at benytte Frederiksholms arrest, i daglig tale Blåtårn, der var hoffets, dvs. kongens, private arresthus. Det var upraktisk fordi det medførte besværlige transporter, når fangerne skulle til forhør og domsforhandlinger.

Gammel tegning. Dommer, skriver, tiltalte, advokat, 12 nævninge (siddende) og tilhørere (stående).

Ballerup tinghus

Et tingsted skulle ligge nogenlunde midt i sit interesseområde, således at

ingen havde alt for langt dertil, helst højst 23 mil [ca. 34 km]. I den henseende lå Ballerup *”bequemmeligt”*, centralt i Københavns amt og med gode adgangsveje. Ballerup blev officielt udpeget som stedet for *”Kjøbenhavns Rytter=Districts Birketing”* i 1721 i forbindelse med omorganiseringen af rytterdistrikterne, men havde inden da allerede været tingsted mindst siden 1683, hvor Christian V, i forbindelse med arbejderne omkring indførelsen af Danske Lov, bestemte at birketinget skal *”indrettis oc holdis på et sted ved Ballerup Bye”*. Hvornår tinghuset er opført vides ikke med bestemthed, men det må være sket inden 1721, idet man samtidig med udpegelsen af Ballerup tilføjede, at det hidtidige tinghus skulle være birketingets tingsted, med samme birkedommer og birkeskriver.

Man må antage at tinghuset er blevet placeret under iagttagelse af DL 132 *”Herrets eller BirkeTing maa ey være i Landsbyerne, men paa andre belejlige Stæder”* og DL 133 *”Hvo som ved Tinge bygger, eller bygge lader noget Kroehuus, eller Hytte, der Øl, eller anden slags Drikke at udtappe, miste hvis Drikkevarer hand med sig haver, og der foruden bøde tyve Lod Sølv til Herskabet”*. Tinghuset skulle med andre ord være udenfor landsbyen, og der måtte ikke være en kro i nærheden – og det var der en god grund til. Eftersom Ballerup Kro fik sine privilegier allerede i 1521, sørgede man derfor for at det langt yngre tinghus blev bygget i passende afstand fra denne, *”et Bøsseskud”* altså nogle hundrede meter væk. Bemærk også vendingen *”... eller Hytte”*; man måtte således heller ikke stille et øltelt op ved tinghuset. Ballerup Kro blev revet ned i 1977 og erstattet af en pølsevogn, uden spiritusbevilling, foran det nye rådhus.

Tinghusets helt nøjagtige beliggenhed kendes ikke i dag, men det er tydeligt afsat på Det kgl. Videnskabernes Selskabs kort fra 1766. I dag findes der på nordsiden af Frederikssundsvej en vej ved navn Tingvænget, hvor også Ballerups tidligere politistation lå.

DL's bestemmelser om at tinghuset ikke måtte ligge i landsbyen og skulle være i passende afstand fra kroen, hjalp dog ikke meget. I en indberetning fra 1797, altså 30 år senere end Kirsten Svendsdatters, Mogens Sørensens og Peder Christiansens sager, skriver den daværende birkedommer H. J. Bang i en indberetning, at tinghuset *”... har kun to Værelser, nemlig Tingstuen og en saakaldt Forsamlingsstue, som sjældent bliver benyttet om Vinteren, da der ingen Kakkellovn er. Vedkommende opholder sig derfor enten i Tingstuen eller i Kroen. I første Tilfælde bliver Stuen hurtigt overfyldt og fyldt af de ubehageligste Dunste, saa man bliver syg deraf. I sidste Tilfælde maa man*

lade Vedkommende afhente i Kroen ...". Seks år senere, i 1803, uddyber birkedommer Bang sine besværinger ved at skrive "... *men det andet Værelse indeholder en aaben Skorsten og en Retirade, og det Værelse er dog det, hvor de aftrædende Vidner, indtil de fremkaldes, skal opholde dem i den haaredste Kulde, naar de ikke skal staa paa aaben Mark, eller opkaldes fra Ballerup Kro, hvilket sidste ikke sjældent skete, og derfor ofte befandtes i den Tilstand, at de fra Retten blev afviste. At det af Tingstuen indknebnede Rum er en Selvefølge at Luften, ved de mange Menneskers Ophold, blev overfyldt med forgiftige Dunster, og at de, som ville søge den renere Luft, maatte i hvilket som helst Vejrlig, endog det mest stormende, søge den udenfor Tinghuset paa den aabne Mark og derved udsætte sig for den farligste Sygdom*". Bang skrev dette i forbindelse med overvejelserne om at flytte tinghuset til Frederiksholms Arrest, der derved endte som både ting og arresthus for Københavns amt i 1803.

Ballerup tinghus blev derefter sat til salg, men lå tomt til 1810, hvor en gårdejer fra Smørumnedre købte det for at anvende materialerne, især tømmeret, der var egetræ, til genopførelse af sit nedbrændte stuehus. I 1912 blev det genopbyggede stuehus nedrevet og tømmeret solgt til en møbelsnedker i København. Hvad der er blevet af møblerne vides ikke ...

Frederiksholms Arrest – kaldet Blåtårn

Den 3. december 1765 blev Kirsten Svendsdatter indsat i Blåtårn, og den 31. december fulgte Mogens Sørensen og Peder Christiansen efter, efter at have siddet fængslet på Frederiksborg. Det var ikke det Blåtårn, hvor Leonora Christina sad i 22 år – det var blevet revet ned 1731-32 sammen med resten af Københavns Slot for at give plads til det første Christiansborg, påbegyndt af Christian VI i 1733. Det drejede sig derimod om "*Friederichsholms Arresthus*", der havde overtaget ikke alene det gamle Blåtårns opgaver, men også navn. Det var en skummel og i alle henseender en usund bygning, opført af Christian V i 1685 og beliggende ved Bryghusgade på Frederiksholm, der tidligere var gjort landfast med resten af Staden. Bygningen vendte facaden ud mod havneløbet, og bagtil var der en tilbygning med bolig til arrestforvareren. Adressen ville i dag have været Vester Voldgade 131.

Blåtårn var oprindeligt hoffets arrest hvor man anbragte uvorne tjenere, kuske, lakajer og andet tyende samt embedsmænd og fordrukne, eller bare dårlige skuespillere. Dertil kom at Blåtårn også tjente som arresthus for Københavns amt, fordi der ikke fandtes en arrest i tilknytning til Ballerup tinghus.

Forholdene på denne institution kan karakteriseres med ét ord – rædselsfulde. Også udlændinge fandt forholdene rædselsfulde, chokerende rædselsfulde. Den venezuelanske frihedshelt Sebastian Francisco de Miranda rejste Europa tyndt for at skaffe støtte til den sydamerikanske frihedskamp. Han besøgte også København i 1787-88, hvor han færdedes i samfundets allerhøjeste kredse. Han udtrykte den største afsky for forholdene i Blåtårn med bl.a. beskrivelse af en celle, der blot var ca. 3x3 m og med så lavt til loftet, at man ikke kunne stå oprejst. Der trængte vand ind, så der måtte øses 2 gange om dagen. Der blev kun gjort rent 5-6 gange om året og det eneste møbel var en kasse uden hverken halm eller tæpper, som den indsatte kunne sove i, cellen kunne ikke opvarmes. Særlig rystet og berørt blev han dog over at få forevist en celle, hvor der sad en 18 årig pige, som var dømt til halshugning for at have ombragt sit barn. I cellen sad også 12 andre kvinder. Miranda fik hos kronprinsen, den senere Frederik VI, derfor udvirket at pigen benådedes til fængsel.

Omsider gik det op for myndighederne at noget måtte gøres. Kronprinsen udstedte derfor i 1793 en forordning, der stillede krav til arresternes indretning, og i 1796 kunne arrestforvarer Beyerholm ved Blåtårn således afgive en indberetning om de tidligere forhold til amtmand Scheel von Plessen. ”*Fangerne måtte aldrig komme ud i fri Luft, de havde kun den haarde Briks at ligge paa og store Ballier i Kamrene til at forrette deres Nødtørft i. Disse Ballier blev fornyede , naar det var nødvendigt. Dette foraarsagede en saa usund og pestiltialisk Luft i hele Arresten, at alle maatte tilsætte deres Helbred. Endvidere var der ingen Vinduer i Kamrene, men kun aabne Huller, hvorfra Sne, Kulde og Regn faldt lige ind paa Fangerne. I 1787 blev Fangernes Underholdning af Amtet forhøjet fra 4 til 5 sk. [skilling] daglig, men nu faar de 6 sk. Desuden er der indkjøbt Halmmadrasser, Hovedpuder og Dækkener til dem. Der er indsat Glasvinduer og indrettet Lokummer i Gaarden, og der tilstaas Fangerne saa megen frisk Luft som fornødent*”.

Der er ingen grund til at tro at forholdene for Kirsten Svendsdatter skulle have været bedre 30 år tidligere, snarere tværtimod. De tre arrestanter fra Ballerup tinghus har selv måttet medbringe madrasser og øvrigt sengetøj, hvis de da ikke ville dø af kulde, når snestormen rasede gennem glughullerne.

En måned efter Beyerholms indberetning kunne amtmanden da også skrive til Danske Kancelli ”*at Blaataarn nu er i meget bedre Stand, ey alene beqvemt og tækkeligt, men tillige et meget sikkert Arresthus*”. Samme dag skrev

amtsfuldmægtig J. Ibsen også til Danske Kancelli ”at Blaataarn er blevet meget bedre, efter at der er kommet Vinduer med Jærnstænger i de tidligere aabne Huller, og efter at Arrestanternes Urenlighed nu ikke opbevares i Kamrene, men der er indrettet Vandhus i Gaarden. Desuden har Arrestanterne nu Madras, Hovedpude og Dækkener at ligge paa og til at beskytte sig mod Vinterkulden”.

Helt har disse ændringer dog ikke hjulpet. En fange, der sad uskyldigt fængslet så sent som 1839-41, fortalte efterfølgende at han plagedes af ”Utøj og levende Kryb”.

I 1803 blev aktiviteterne i Ballerup tinghus flyttet til Blåtårn. Det må have medført ombygning, for det vides med sikkerhed at stedet ophørte med at fungere som hoffets fængsel i 1831, og dermed udelukkende var Københavns amts ting og arresthus. Således fungerede Blåtårn lige til 1848, hvor Københavns amts nye ting og arresthus på Blegdamsvej stod færdigt.

Om advokater og deres salærer

Hvad det følgende vil vise er at advokatstandens hang til høje honorarer næppe er nogen nutidig foreteelse.

Den 3. januar 1766 skrev amtmanden i Københavns amt, Juel Wind, til kongen, hvor han redegjorde for sagen og tilføjede ”... saa har ieg foranstaltet action imod dem alle 3, ved Khavns Rytter Districts Birketing som det rette Forum Delicti, men som det nu vil være fornøden at der for enhver af de paagiældende bliver anordnet Defensor [forsvarer] og der paa khavns amt ikke findes nogen Procurator [advokat] eller anden duelig mand som sig dertil kunde Constitueres ...”. Københavns amt bestod jo kun af små landsbyer, så det var, bortset fra præsterne, småt med akademikere. Amtmanden fortsatte derfor ”... saa skulle jeg allerunderdanigst beede at Deres Majt allernaadigst ville befale at Magistraten her i Khavn i denne sag ... skulle Constituere Defensores af Khavns Procuratores”.

Selvfølgelig et meget rimeligt ønske, men amtmanden ved også at disse advokater er uvillige til at ulejlige sig fra Staden til Ballerup, så han fortsætter ”hvor hos ieg allerunderdanigst skulle indstille om og ikke en saadan Defensor, i steden for at ham til forn [ulæseligt] er tilstaaet 2 rd [rigsdaler] for hver møde i Sagen herefter maatte nøjets 4 rd for hver gang han mødte, i betragtning af at hand den gandske dag spildes for ham ved en saadan Priste [Præstation?] og han desvidere maae forsømme hans andre Sager [ulæseligt]

Ballerups Birketing [ulæseligt] ham en dag som Byetinget her i København". Grunden til de mange indforståede forkortelser og ulæselige passager er, at teksten er taget fra amtets kopibog. Alle udgående skrivelser en myndighed producerede blev skrevet af i kopibogen, og det gik stærkt. Deraf forkortelserne og ofte en meget sjusket skrift. Salutteringer og tituleringer var også gerne udeladt.

En anden kilde anfører at advokaterne også argumenterede med at når det var dårligt vejr, måtte man leje et firspand, og at det var dyrt. 2 rigsdaler om dagen var alligevel en virkelig god betaling, og 4 dermed ovenud. En tjenestepige på landet kunne på det tidspunkt, udover kost og logi, ikke forvente ret meget mere end 1 rigsdaler – om året. Og de tiltalte skulle jo selv betale for fængsel og advokat, hvis de blev kendt skyldige ...

Tronskifte

Den 14. januar 1766 døde Frederik V, 42 år gammel, og samme dag blev hans søn udråbt som kong Christian VII fra Christiansborgs balkon af det mest fremtrædende medlem af Geheimeraadet, J. H. E. Bernstorff.

Som en af sine første embedshandlinger kunne den nye konge nu behandle sagen om advokatsalærer i Københavns amt. Bortset fra underskriften har han nu næppe været personligt involveret; sagen er givetvis blevet behandlet administrativt af Danske Kancelli. Svaret af 24. januar starter "*Vi Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers ...*" og så videre. Dernæst følger en næsten ren afskrift af amtmandens brev af 3. januar, og der fortsættes "*Saa give Vi Dig herved tilkiende, at Vi, under denne Dags Dato, allernaadigst have befalet Os Elskelige Vores Ober Præsident, Borgmesteren, og Raad i Vores kongelig Presidenter Stad Kiøbenhafn, at Du saavel i denne Sag, som og ellers, naar Du i Delinquent Sager, maatte finde det fornøden, af Dennum at requirere, skal beskikke Defensores af Kiøbenhavns Procuratorer; Og maatte Vi, efter Dit allerunderdanigste Forslag, allernaadigst have bevilget, at saadan Defensor, i Betragtning, at den gandske Dag spildes for ham, ved en saadan Rejse, maa, i steden for de tilforn tilstaaede 2rd, herefter nyde 4rd, for hver gang han møder i Sagen; Derefter Du Dig allerunderdanigst denne maade at rette; Befalendes Dig Gud; Skrevet paa Vort Slot Friderichberg den 24 Januari 1766. Under Vor Kongelig Haand og Signet. Christian R*". Bemærk at amtmanden skriver "*Eders Majestæt*" til kongen, medens kongen skriver "*Du*" til sin amtmand.

Udover at advokaterne nu kan udkommanderes fra Staden og udover salærforhøjelsen i den aktuelle sag, indebærer afgørelsen også, at noget sådant kan ske ved andre fremtidige sager uden yderligere tilladelser. Derved har Kirsten Svendsdatters sag dannet præcedens for en markant forbedring af den københavnske advokatstands salærmæssige vilkår.

Det er tydeligt i originalen at se, at ordene ”*Under Vor Kongelig Haand og Signet. Christian R*” er skrevet af kongen selv med sirlig skoleskrift, hvor selve brevet tekst er med en mere rutineret, og dermed sværere læselig, hånd.

Endelig bemærk at det hverken er Danske Kancelli eller kongen, der træffer afgørelsen. Det er Gud.

Den 29. januar kunne den nye konge fejre sin 17års fødselsdag. Både denne og udråbningen til konge den 14. januar, gav anledning til at der samlede sig en stor menneskemængde på slotspladsen for at hylde den nye enevældige monark. Det er ikke usandsynligt at arrestanterne i Blåtårn har fulgt med i larmen fra denne hyldest, kun få hundrede meter væk, gennem de åbne glughuller.

Kirsten Andreasdatters bønsskrift

Det at have en mand og en gård var en kvindes livsforsikring. Det gav den bedst mulige sikkerhed og tryghed for hende selv og hendes afkom. Mogens Sørensens hustru, den kun 20årige Kirsten Andreasdatter, havde derfor intet andet valg end at acceptere mandens utroskab, men hans fængsling satte hende og deres to små børn, Peder på 3 år og Karen på knap 1½ år, i en særdeles vanskelig situation. En gård uden bonden selv kunne vanskeligt drives. Det var dog lidt lettere i begyndelsen da det var vinter og arbejdspresset dermed mindre, men da foråret begyndte, anede hun ikke sine levende råd. Den 5. marts 1766 skrev hun derfor et brev til amtmanden over Københavns amt og sendte det til regimentsskriver Dahl på Kollekolle:

”Jeg fattige Kone fra Søsøm, som en fra d 10de December 1765 da min Mand Mons Sørensen blev ført till Friderichsborg i Arrest, og der fra d 31te dito, blev ført till Kiøbenhafn i Blaataarn, har maatte siddet saa godt som Encke, med 2de Smaa børn, tilligemed huusholdning og Gaardens byrde, af Aarsag det Qvinde=Menniske Navnl: Kirsten Svendsdaatter, som Hand havde besvangret; Den uchristelige gierning hun har begaaet, med at myrde Fosteret, vill hun tillegge min Mand en beskyldning f: [for]venteligt for at

fornøye sig derover, om mueligt hun kunde føre ham i lige straff med sig; hendes angivende angivende er gandske falsk og ubeviselig; hvad mig angaaer vill jeg heller medgievne tillgive end forlade ham Allerheldst Hand ingen tiid, have viist sig i nogen maade uskickelig i mod mig, enten i ord eller gierning, hvor for jeg har fattet den tanke, og har endnu, at bemte [bemeldte] Kirsten Svendsdaatter, snarere har belacket [lokket?] min Mand, end Hand hinde; Huusholdningen og og Gaardens byrde haar hidindtill ligget paa, som mælt er, og et qvinde Mennnniske er ickun Ringe agtet, heldst i saadan omstændighed; Nu lacker det først paa tiiden, at Ploven skulle bruges, og der tillhører adskillig forberedelse; Er der for Min allerydmygste underdanigste Herre, som vores gode, Naadige og Kiære AmtMand, Hand for Guds skyld, og Gaardens befordring, samt vores 2de smaa kiære børn, vill ved sin Høye formaaenhed, lade min Mand komme ud af sit hidindtill havde fængsel; Caution om forlanges skall blive stillet, og hvad arrestpengene angaaer skall ligeledes blive betalt.

I haab om Naadigst hielp og Bønhørelse henlever jeg, fattige bedrøvede Kone Høy og Vellbaarne Hr BaronCammerherre og AmtMandHandsallerydmygste underdanigste og Ringeste Tiennerinde samt Trohjertig [ulæseligt] beder hos Gud Kirsten Mogens Søesum d 5te Martij 1766.”

Det er tydeligvis skrevet i desperation, men det er også ligeså tydeligt, at det er et partsindlæg. Grunden til at Mogens Sørensen sidder fængslet er hans medvirken til forsøg på fosterfordrivelse, ikke selve lejermålet, for det var kun belagt med bødestraf, og det nævner Kirsten Andreasdatter slet ikke. Derimod forsøger hun at lægge al skyld over på Kirsten Svendsdatter, så langt ovenikøbet, at hun påstår at Kirsten Svendsdatter forsøger at trække Mogens Sørensen med sig i faldet til samme straf, som hun selv kan vente sig. Der er intet i kilderne der antyder at det skulle have været tilfældet.

Efter at Kirsten Andreasdatter forlod Søsum rytterskole, har hun næppe beskæftiget sig med skriftlige sysler, gåsefjer og blæk, dertil vat livet på landet for hårdt og arbejdskrævende. Men man hæfter sig ved at teksten er talesprog, medens skriften virker rutineret. Man hæfter sig også ved underskriften, hvor hun betegner sig som Mogens' Kirsten og ikke Andreas' Kirsten. Det antyder noget tættere og mere familiært. Det er ikke urimeligt at tro, at ordene i brevet er Kirstens egne, men at hun har fået andre, fx skolemesteren eller degnen, til at skrive dem rent. At der er tale om en renskrift efter en kladde støttes også af den omstændighed, at der to gange er

dobbelt ordforekomst ”angivende angivende” og ”og og”.

Der er næppe tvivl om at sympatien i Søsum har ligget på Kirsten Andreasdatters side, men hendes henvendelse bar ingen frugt. Amtet lavede lakonisk blot følgende notat ”*Fra Mons Sørensens Kone [ulæseligt], om Hans Løsladelse den 5 Martij Henlagt*”.

En lægefaglig udtalelse

Københavns amt var tilsyneladende ikke overbevist om smeden Peder Christiansens fosterfordrivelsesmiddels effektive virkning. Man ønskede bevis for dette, hvorfor amtmand Juel Wind den 18. marts skrev til Justitsraad Friis at Kirsten Svendsdatter havde fået midlet af smeden ”*for dermed efter hendes udsigende at fordrive Fosteret. Saa i henseende at det ved den med Delinqventinden og Smeden anlagde Sag vil være fornøden at oplyse hvor vidt disse Medicamenter i saadan tilfælde Kand være skadelig, Skulle ieg her vid tjenste anmode at deres Højædle Vælbyrdighed ville behage at lade samme af det Medicinske Facultet examinere og at sammes betænkning maatte vorde mig tilstillet*”

Undersøgelsens udfald blev at midlet var ”*bleven examineret af det Medicinske Facultet, og at dets Betænkende derover, under Hr. Justitsraad og Professor Friises haand, af 29 Martii, erfarer, at det ikke er anseet for Riimeligt, at Medicamentet kand være indgivet i den tanke at fordrive Foster derimed, Men har snarere anseende, at være destineret til udvortes Brug*”.

Det er besynderligt at Friis ikke svarer på det ham stillede lægefaglige spørgsmål om midlet kan bruges til fosterfordrivelse ? (”*hvor vidt disse Medicamenter i saadan tilfælde Kand være skadelig*”), men i stedet gør en antagelse om at det nok bare var til udvortes brug ...

Birkerettens dom

Under forsæde af birkedommer Jens Gyrsting og ”*8te tiltagne Meddoms Mænd*” blev der den 26. maj 1766 i ”*Kiøbenhavns Rytter Districts Birketing*” afsagt dom i sagen mod Kirsten Svendsdatter, Mogens Sørensen og Peder Christiansen.

Dommen starter med en gennemgang af Kirsten Svendsdatters forbrydelse (i lettere forkortet form):

”*Delinqventinden Kirsten Svendsdatter har om hendes i letfærdighed avlede Barn, og om hendes ugudelige Forhold, med at negte saavel Besvangrelsen*

som Barne Fødselen og det af hende at forøvede Barne Mord, med videre, gjort saadan frivillig og utvungen Bekiendelse, nemlig: at hun ved fastelavns tiiden 1765 er bleven besvangret af hendes da værende huusbonde Mogens Sørensen Under Foged i Søsum, i hvis Tieneste hun forblev til næstafvigte Michels Dag, og i værende Tiid negtede hun for alle Folk der i Byen, efter Mogens Sørensens Tilskyndelse, at hun lavede til Barsel eller var frugtsommelig, men som hendes Tilstand dog blev kiendelig og alle Folk sagde at hun lavede til Barsel, saa opsagde hun der sin Tieneste og fæstede sig til Præsten Hr. Pram i Slagslunde, hvor hun kom i Tieneste sidstafvigte Michaeli Fahr Dag, og der strax efter, baade af Præsten og hans Hustru blev udspurgt: Om hun ikke lavede til Barsel. Men hun negtede det og sagde at hun ikke var frugtsommelig eller lavede til Barsel, og ej heller har villet tilstaae det for dennum, førend en 6 á 7 Uger derefter, da Mogens Sørensens Hustru er kommen til hende, for at fornemme om hun lavede til Barsel, og da først har aabenbaret det for Præstefolkene, men sagde tillige at hun ikke var med noget levende Barn, og ej skulle gjøre Barsel førend til Kündelmisse, endskiønt hun dog vidste, som hun selv tilstaaer, at være med levende Barn. En 8te Dages Tiid derefter, som var Søndagen den 24 Novembr, er den indstævnet Peder Christiansen kommen til hende i Mogens Sørensens Navn, og udspurgt hendes Omstændigheder, og tilbuden at gøre hende Medicamenter, samt Onsdagen næsteften tilbragt hende nogle; hvoraf hun lod sig overtale til, at indtage en Portion, og beholdt en anden Portion, som hun derefter skulle indtage, men brugte den ikke. ... Men ved Middags tide samme dag, gjorde hun Barsel i Bryggerset, hvor hun var alene, og fødte en Barn, som hun strax traadte paa Hovedet med sin eene Fod ... Saa erfares deraf [Prams, hans kones og jomfru Kirchhoffs vidneudsagn] endnu tydeligeren hendes haarnakkede og onde Forsæt, med, saavel i lang tiid at negte Besvangrelsen, som og da hun hafde gjort Barsel, at negte saadant, indtil Barnet blev hende forevist, der har været et fuldbaaren levende Pige Barn, som den fremlagde Obduktions Forretning og Chirurgorum Attest af 5 Decbr. oplyses"

Herefter følger dommen over Kirsten:

”Det kiends altsaa for Rett at Kirsten SvendsDatter, som saaledes har ombragt sit Foster, bør efter Lovens 6te Bogs 6te Capt 7de art [DL 667] at miste sin Hals og hendes Hoved at settes paa en stage, samt, at efter den foregaaende 1ts articul [DL 661], at have sin Hoved Lod forbrudt [konfiskation af hendes ejendom], saa og erstatte de paa hendes Arrest,

Underholdning og afstraffelse, udfordrende Omkostninger”

Retten går derefter over til at beskrive først Kirstens forklaring om de to herrers optræden, for dernæst at tilføje ”*Men Mogens Sørensen, som vel tilstaar, at have besvangret hende, har derimod benægtet hendes Foregivende, og tillige forklarer: at hun ingen tiid har vildet tilstaae for hannum, at hun lavede til Barsel, hvorfor hand og sendte sin Hustru til hende, i Slagslunde Præstegaard, for at faae Kundskab derom, Men hun vilde da ej heller tilstaae det, Og derfor saaledes mindre har tilraadet hende, enten at dølgge sit Svangerskab, eller føde i Dølgemaal; Ligsaa tilstaar hand og, at have talet med Peder Christiansen, om at have besvangret Kirsten SvendsDatter”*. En forklaring der ikke virker troværdig, især på grund af udtalelsen, at han ”*sendte sin Hustru til hende, i Slagslunde Præstegaard, for at faae Kundskab derom, Men hun vilde da ej heller tilstaae det*”, når det ligger fast, at Kirsten ved den lejlighed for første gang indrømmede sin graviditet.

Peder Christiansen prøver også at vaske sig selv ren: ”*Peder Christiansen benægter ligeledes Kirsten SvendsDatters over hannum gjorde Bekiendelse, nemlig at hand skulle have overtalt hende til, at indtage Medicamentet, eller at have indgivet hende samme; Men derfor tilstaar, at have tilbragt hende de Medicamenter ... indpakkede i en liden Steen Krukke, og som skal være den samme, som blev fuunden i Kirsten SvendsDatters Kiste, uden at hun at deraf haver brugt noget, Hvorved hand ellers sagde til Kirsten Svendsdatter at hun skulle indtage dette i varmt Øll og røre sij brav, og hvis det ikke vild hielpe, saa skulle hun faae noget bedre; Men forklarer tillige, at hand vidste nok, at det ikke kunde gjøre hende Rask, men hand gjorde for at fortiene Penge saasom hand var fattig”*. Peder Christiansen var med andre ord ude på at helbrede Kirsten (for hvad?), ikke at udføre fosterfordrivelse.

Mogens og Peder får også deres dom: ”*Da det nu ikke under Sagen er bleven overbeviist Arrestanterne at have haft nogen Deel i Kirsten Svendsdatter ugudelige Forhold, med at føde i Dølgemaal og dræbe Fosteret eller at have raadet hende til saadant, det forefuundne Medicament er ej heller bleven anseet at den Beskaffenhed, at det kunde fordrive et Foster; ligesom det ej heller er bleven beviist, at Kirsten SvendsDatter har indtaget noget deraf; Saa skiønnes ikke rettere, end at den Straf, som de ved deres ellers brugte Uforsigtighed og tillige uforsvarlige Forhold, med det foretagne Qvaksalverie, kunde fortiene jo kand afsones med de ustandene lange Arrest i Vinter tiide, ... Men som de saaledes selv har givet Aarsag til arresten, Saa*

bør de hver for sig erstatte de derpaa allerede anvendte og herefter medgaaende Omkostninger; Og saaledes friefindes de begge for Actors [anklagerens] over Dennem i øvrigt gjorde Paastand”.

Birkeretten i Ballerup var altså udmærket klar over at forholdene i amtets egen arrest i Blåtårn var nærmest livstruende ”i Vinter tiide” ...

Fra Birkeret til Højesteret

Med Birkeretsdommen af 26. maj 1766 vidste Kirsten Svendsdatter nu, hvad der ventede hende. Med hensyn til Mogens Sørensen og Peder Christiansen, kunne man vente at de var blevet løsladt, men det skete ikke. Rytterdistriktets Birkeret havde landsretsstatus, og dens domme kunne derfor appelleres direkte til Højesteret. Det var formentlig ikke i Mogens' og Peders interesse, men i allerhøjeste grad i Kirstens. Spørgsmålet var nu om der var tale om én sag med tre anklagede, eller om tre separate sager.

Overførslen af Mogens og Peder til Blåtårn nytårsaftensdag, betød dengang at de blev overført fra Frederiksborgs amts rytterdistrikt til Københavns amts rytterdistrikt, netop fordi der var tale om kun én sag, der skulle køre under samme jurisdiktion. På den anden side var det nu også muligt at Mogens og Peder kunne føres tilbage til Frederiksborg amt, der jo var Søsums og Skævinges jurisdiktion, og dermed få deres sager behandlet separat fra Kirstens. Men sådan blev det ikke.

Kirsten Andreasdatters bønsskrift – igen

Den 14. juni skrev Kirsten Andreasdatter atter et brev om sin vanskelige situation, men denne gang sendte hun det i stedet til amtmand Friedrich Carl von Gram (1702-1782) i Frederiksborg amt. Selve brevet kan desværre ikke findes, men det foranlediger Gram til at sende et brev den 18. juni til sin kollega, Jens Juel Wind (1723-1776) i Københavns amt, hvor han videre sender Kirstens brev.

Gram og Juel Wind var i familie, idet Juel Wind var gift med Grams niece. Brylluppet fandt sted – af alle steder – i enkedronning Sophie Magdalenes kabinet den 7. april 1752. Bruden hed også Sophie Magdalene. Juel Wind var velkendt med Højesteret, hvor han havde været assessor [dommerfuldmægtig] før han blev amtmand. Senere blev han fuldgældigt medlem af Højesteret, hvor han var en af de ni dommere, der dømte

Struensee.

I sit brev til Juel Wind stiller Gram sig helt på Kirstens side, idet han anfører at Mogens Sørensen, der ”*har været Actioneret ved Kiøbenhavns Birketings Ret, maatte entleediges af arresten, for at see Gaarden og Auvlingen Conserveret nu høsten forestaaer, som Hun icke uden Mandens hielp. og uden deres ydermeere [ulæseligt] allene kand bestriide, da nu bemelte Hendes Mand ved den i Sagen ergangne Dom, for saavit er friefunden, allene at betale de paa Hands Arrest og Forplægning anvendte og medgaaende Omkostninger, dem Hun og tilbyder sig at see tilvejebragt; Derefter sig altsaa tjenstlig hos Høitærede hr Cammer Herre har villet anmode, om og icke bemelte Mogens Sørensen, da der er dømt i Sagen, og Hand som meldt ved Dommen vil acqviescere [slå sig til tåls med: Dommen slog sig til tåls med den lange arrest i Vinter tiide], kunde være af arresten at løslade, for at komme hiem og oppasse Gaarden, saasom ellers Hands Fraværelse nu til forestaaende Høst, ville blive Ham til ydermeere Tab og Forliis*”. Gram slutter sit brev til Juel Wind med anbefalingen ”... og i saa henseende *recommenderer Ansøgningen*”.

Den 23. juni sender Juel Wind Birkerettens dom til kongen med anmodningen ”... og som hun [Kirsten Svendsdatter] *har forlanget at Sagen maatte blive appelleret, saa skulle jeg allerunderdanigst indstille om deres kongl. Majtts. for saa vidt Sagen hende ved kommer allernaadigst ville befale at sammes for indeværende aars Højeste Rett, maatte vorde indstævnt og en actor mod samt en Defensor for Deliqventinden maatte blive beskiket*”.

Mht. Mogens Sørensens eventuelle løsladelse anfører Juel Wind kun at denne og Peder Christiansen er frifundet af Birkeretten, men intet om Kirsten Andreasdatters vanskelige situation. Han indstiller dog at ”*Jeg skulle altsaa efter disse omstændigheder allerunderdanigst indstille om disse mennesker Mogens Sørensen og Peder Christiansen maae stilles paa frie foed*”, men tilføjer vankelmødt ”*eller om deres majtt. allernaadigst maatte finde for godt, at sagen mod dem for højeste rett. skal indstævnes*”.

Det blev afgjort at Mogens Sørensens og Peder Christiansens sager skulle køres for Højesteret sammen med Kirsten Svendsdatters, og alle tre måtte blive, hvor de var – i Blåtårn.

Kirstens chance

Op igennem 1700tallet var de hårde straffe for fødsel i dølgsmål, udsættelser

og ombringelse af nyfødte blevet mildnet en del. Godt nok var straffen efter DL 667, miste sin hals og hoved på stage, svær at komme udenom, men det kunne klares ved at anvende andre bestemmelser i Danske Lov eller ved benådning.

Et eksempel på at benytte andre bestemmelser var en tilsvarende sag i Jægerspris blot et årstid før Kirstens forbrydelse, hvor tjenestepigen Karen Jørgensdatter var blevet besvangret af sin husbond, Ole Joensen. Sagen var meget omfattende, men i korthed barnet var født i dølgsmål, var ikke blevet ombragt, men derimod født og forsvundet under en tur til Staden, hvori også deltog barnefader og husbond foruden dennes kone, Marie Mortensdatter, angiveligt for at fødslen kunne finde sted anonymt i ”*Jordemoderhuuset*”. De tre påstod at barnet var dødfødt, og at de havde begravet det nær Herlev, men rettens formodning var at barnet var blevet dræbt eller udsat. Den 20. december 1764 dømte Jægerspris Birkeret Karen efter DL 668 om fødsel i dølgsmål, der henviser direkte til den strenge bestemmelse i DL 667. Sagen blev anket til Sjællandske Landsting, som heller ikke kunne komme udenom DL 667, men som øjensynlig syntes at straffen var for hård, og i stedet dømte efter en helt anden paragraf ”*Thi kjendes for Rætt: at Karen Jørgensdatter bør efter Lovens 6. Bogs 13 cap: 1 art: stande aabenbare Skrifte og bøde til sit Herskab 12 Lod Sølv og derefter for sin skiødesløse omgang med hendes Barnefødsel at arbejde i Børnehuuset paa Christianshavn Et Aar*”.

Kirstens håb var altså ikke ude. Ved en anke til Højesteret kunne der vel være at denne kunne træffe en lignende afgørelse, som Sjællandske Landsret traf i sagen fra Jægerspris?

Højesteret

Højesteret, landets øverste domstol, holdt til i det første Christiansborg, i lokaler af passende størrelse og udsmykning, og med inventar, der i smag og værdi var værdigt for denne institution og dens, for det meste, adelige medlemmer. Og i alt fald som noget, der ikke tålte sammenligning med beskrivelserne af Ballerup tinghus.

Højesteret lå således i Staden, og *Actor* og *Defensores* måtte derfor tage til takke med et salær på kun 2 Rd om dagen ved behandlingen af de tre *Delinqventers* sager.

Efter 9 måneders ophold i det usunde Blåtårn må Kirsten, Mogens og Peder have lugtet fælt, deres klæder have været snavsede, måske lasede, og de selv

sikkert ikke vaskede i længere tid. De fik ikke lov at møde i retten, men blev repræsenteret ved deres forsvarere, *Procurator Peter Severin Balling* for Kirsten Svendsdatter, *Procurator Mathias Bruun* for Mogens Sørensen og *Procurist Mathias Kølholt Stauning* for Peder Christiansen.

Hovedforhandlingen fandt sted den 7. oktober 1766 og dommen blev afsagt dagen efter. Hver af advokaterne procederede sagen mundtligt, og uden at dommen nævner deres argumenter. Højesterets dom citerer blot Birkerettens dom ordret, hvorefter dommen lyder at retten finder det ”*saaledes herom for Rett kiendt og Afsagt: Kiersten SvendsDatter bør miste sin Hals og hendes Hoved at sette paa en Stage, samt have hendes Hoved Lod [ejendom, ejendele] og Jord forbrudt til Kongen, om hun nogen er ejende. Endelig bør Mogens Sørensen og Peder Christiansen for deres forargelige og strafværdige Forhold, hver at arbejde i Sex Maaneder i Kiøbenhavns Fæstning*”.

Kirstens dom var forventelig og helt i overensstemmelse med DL 667 ”*Letfærdige Qvindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hovet settis paa een Stage*”, men ikke helt i overensstemmelse med DL 661 ”*Hvo som dræber anden ... da skal hans Hovedlod, undtagen Jord, være forbrut*”. Ikke fordi Kirsten ejede noget jord, men alligevel bemærker man sig at dommen siger ”*og Jord*” hvor loven udtrykkelig siger ”*undtagen Jord*”. Det hænger sammen med begrebet ”arbitrære straffe”, det forhold at domstolene kunne dømme anderledes end loven, endog straffe handlinger, der ikke var omfattet af loven, hvis domstolen bare syntes at ”detteher er for galt og derfor strafværdigt”. Højesteret har med denne baggrund derfor også konfiskeret Kirstens eventuelle jordbesiddelser udover hvad hun måtte have af andre ejendele. Disse arbitrære straffe blev først afskaffet med straffeloven af 1866, et hundrede år senere.

Også Mogens og Peder blev udsat for en arbitrær straf. Man havde ikke fundet bevis for andet end at ”*Medicamentet*” var udset til andet end udvortes brug, ej heller havde man fundet det bevist, at Kirsten overhovedet skulle have indtaget noget deraf, og alligevel bliver de dog straffet for ”*deres forargelige og strafværdige Forhold*”.

Og det var så det? Nej, ikke helt ...

Ventetiden

Birkeretten havde talt og Højesteret havde talt, så Mogens Sørensen og Peder Christiansen måtte affinde sig med deres dom, men endnu var alt håb ikke ude for Kirsten Svendsdatter, for der var stadig mulighed for at kongen kunne mildne hendes straf.

Kirsten bliver syg

De tre dømte sidder således stadig i Blåtårn – Frederiksholms Arrest – efter dommen. De sidder der på Københavns amts ansvar. Kun små to uger efter dommen må amtmand Juel Wind derfor den 20. oktober skrive til Københavns Fattigvæsen ”*Til Directeurerne for de Fattiges væsen. Da en i Friderichholms Fange Taarn arresteret, og til Døde Dømt Delinqventinde navnlig Kirsten Svendsdatter, er bleven meget stærk angreben af blodgang [formentlig dysenteri], og der i Fangetaarnet ikke er Lejlighed til hendes forpleining i saa tilfælde; Saa skulle jeg herved tjenstærbødigt og tiengstl: anmode, at Deres Excellence, højst og højtærede Herrer, ville behage at [ulæseligt] at bemte [bemeldte] Delinqventinde, paaberor Husets Sygestue til Kuer maa der vorde modtaget, dog at der tillige have nøje indseende med at hun ikke finder Lejlighed til at undvige*”.

Vi ved fra en regning fra Børnehuset under Kvindefængslet på Christianshavn at Kirsten måtte opholde sig på sygestuen fra 22. oktober 1766 til 20. marts 1767. Kirsten undveg i alt fald ikke og må være blevet rask igen – så rask, som det var muligt at være, når man opholdt sig i Blåtårn. Man kunne jo ikke have at de dødsdømte døde af sig selv inden eksekveringen. De skulle henrettes offentligt ”*til Skræk og Advarsel*” som det hed ...

Kirstens sidste chance

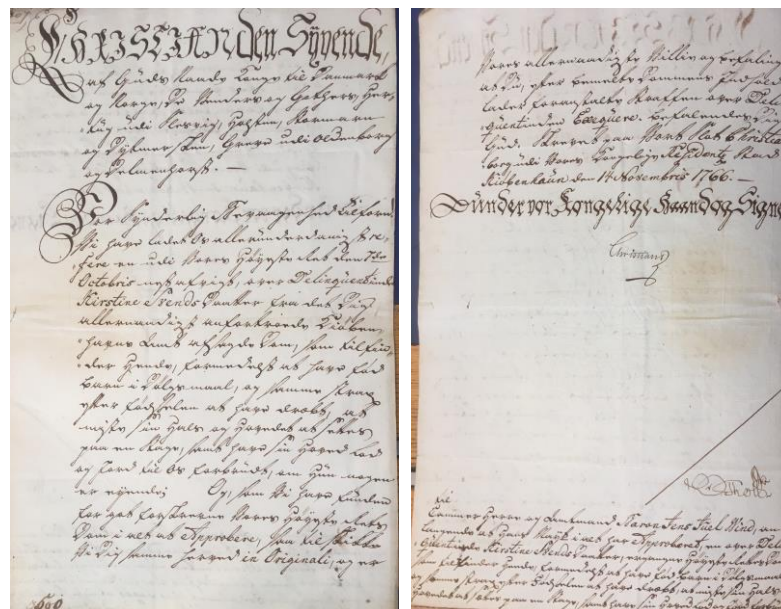
Ifølge reskript af 28. maj 1735 skulle den eksekverende myndighed, i dette tilfælde amtet, underrette Danske Kancelli om dødsdommen, og afvente kongens ”*allernaadigste Resolution*” vedrørende en eventuel mildning af straffen. Kongen kunne mildne, men ikke skærpe straffen. Bestemmelsen blev gentaget i reskript af 22. april 1758.

Op igennem 1700tallet, og især i den sidste halvdel, blev benådningerne for fosterdrab og fødsel i dølgsmål hyppigere, for fra omkring 1800 at være almindelig praksis. Der er eksempler fra Kirstens tid på benådninger helt ned

til 2 års tugthus. Historikere har ment at landets dårlige økonomi og stagnerende befolkning sammen med merkantilismens protektionistiske tanker om at fremme den indenlandske produktion for at spare guld, dvs. valuta, gjorde det til en bedre forretning at lade de dødsdømte arbejde gratis i fængslet, fra kl. 5 om morgenen til kl. 9 om aftenen, fremfor at aflive dem. Det kostede jo kun kost og logi. Dertil kom at man kunne lade fangerne udføre det allermest beskidte og usunde arbejde, fx at raspe træ til tekstilfarvning.

Kirsten kunne nu kun klamre sig til kongelig benådning.

Kirsten måtte sidde i uvished i Børnehusets sygehus i over fem uger, før kongens afgørelse forelå som en befaling til amtmand J. Juel Wind.

Brevet refererer til amtets indberetning, gennemgår kort dommen og slutter ”... er vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du efter bemte [bemeldte] Dommens Indhold lader foranstalte Straffen over Delinqventinden exeqveret, befalendes dig Gud. Skrevet paa vort Slot Christiansborg, udi vor Kongl: Residentze Stad Khavn d 14 Nov: 1766. Under Vor Kongelig Haand og Signet Christian R”.

Det sidste håb var nu bristet for Kirsten. Hendes sygdom trak ud og hun blev som nævnt først udskrevet fra Børnehusets sygestue og ført tilbage til fangetårnet Blåtårn d. 20. marts 1767.

Kongelig mildhed

Det lange sygeforløb og ventetiden i øvrigt har foranlediget endnu et forsøg på benådning og der foreligger endnu en kongelig resolution d. 22. maj 1767 tilstillet amtmand Juel Wind.

"...saa giøres dig herved tilkiende at Vi allernaadigst have funden det for got at kongelig Mildhed at ville have forandret ovennævnte over Delinquentinden den afsagte Højeste Retts Dom derhen, at hun maae henrettes ned Sværd, og Legemet, samt hendes Hoved at være begravet udi Kirke-Gaard.

..... Skrevet paa Vort Slot Fredrichberg den 22. Maii 1767"

Det ligger således fast at henrettelsen står ved magt. Kongens mildhed går så på hvorledes dommen eksekveres. Det mest ærekrænkende er at blive hængt i en galge. At blive halshugget med sværd er lidt bedre dertil kommer at de jordiske rester, legeme og hoved, tillades begravet i indviet jord på en kirkegård.

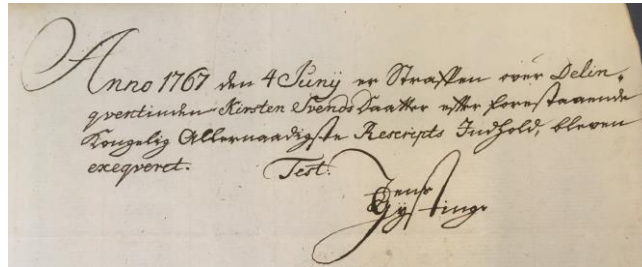
Henrettelse og jordefærd

Hvis en henrettelse skulle ske med sværd, måtte forbryderen knæle med hovedet oprejst. Det kunne være svært for bøddelen at ramme rigtigt, så nogle gange måtte der flere forsøg til. Hvor dygtig bøddelen var i Kirstens tilfælde

ved vi ikke.

Henrettelsen finder sted d. 4. juni på Københavns amts rettersted Trippendal. Birkedommer Jens Gysting, det var også ham der sad i dommersædet da Kirsten blev dømt ved første instans, testerer (bevidner) at dommen er fuldbyrdet således:

"Anno 1767 den 4 Junii er Straffen over Delinqventinden Kirsten Svendsdatter efter foranstaaende Kongelig Allernaadigst Rescripts Indhold bleven exekveret. Test. Jens Gysting."

Således endte Kirsten Svendsdatter fra Søsum sit 30 årige liv.

"De, som efter Loven dømmes alene at Miste Hovedet, skal alene med Sværd henrettes, og deres Legemer altid i Kirkegaard uden nogen Ceremonie begraves."

At Kirsten ikke findes opført som begravet i kirkebogen forklares af ovenstående.

I Herstedøster kirkebog kan læses: *"Torsdagen den 4de Juni blev et Kvindemenneske fra Søsum her henrettet med Sværd og begravet i Herstedøster Kirkegaard, som havde født i Dølgemaal og dræbt sit Foster. Ølstykke Herreds Præster besørgede ved Hr. Uelitz hendes preparation til Døden"*.

Refleksioner 250 år senere

Om Kirsten værdsatte den mildere henrettelsesform og om hun værdsatte at blive begravet på en kirkegård fremfor på galgebakken ved vi naturligvis ikke. At begå drab og herunder fosterdrab indebærer tab af ære. Ærestab spillede en større rolle i samfundet dengang og tilsvarende betød det meget at blive begravet i indviet jord. Tænk på de mange hjemmedåb der var dengang, det var udtryk for at forældrene ville sikre deres svage nyfødte en plads i himlen og ikke turde vente til dåb i kirken. Det ligger ikke i ordlyden

på kongens sidste reskript at Kirsten ”blev forundt æresoprejsning” hvorfor hun måtte forlade livet på denne jord uden ære.

Om Kirstens henrettelse tjente ”til skræk og advarsel” ved vi heller ikke, der var langt fra Trippendal til hendes hjemegn i Søssum og Slagslunde. Omtale af begivenheder fandt vej omkring efter mund til mund metoden. Vel begyndte der at udkomme aviser, Berlingske udkom første gang i 1749 men f. eks. Frederiksborg Amts Avis udkom først mange år senere i 1875, det var næppe på den måde at henrettelsen skabte ”skræk og advarsel”. Den opdragende effekt af henrettelsen var måske alene på dem der overværede at sværdet eller øksen skilte hovedet fra kroppen og de vejfarende der kom forbi galgen hvor de hængte hang og svajede i vinden. Folk rejste gerne langt for at se en henrettelse. Det var et blodigt skuespil, som kunne få enhver til at gyse. Alligevel så mange på, når en forbryder fik, hvad han havde fortjent. Det er påfaldende at samfundet dengang havde et meget stort behov for hævn over forbryderen, omfanget og ihærdigheden hvorved sanktionerne blev effektueret taler for sig selv. Resocialisering af forbrydere var næppe et tema der brugtes megen tid på. I nutidens debat høres ofte bemærkningen at ’hensynet til den kriminelle er større end den ofrene må nøjes med’.

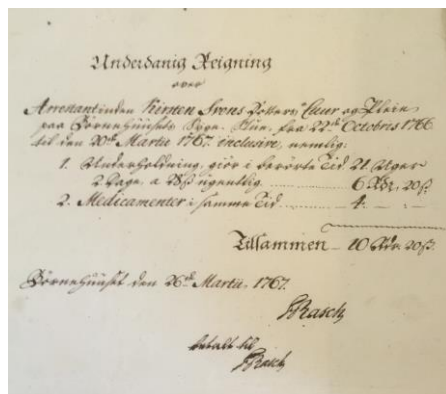
Bodsgang

Husbond Mogens Sørensen, som alle andre med status som husbond, ’hævdvundne rettighed’ til at pleje omgang med fruentimmere i husstanden anfægtes kun perifært i sagen. Retssagen fokuserer på fødsel i dølgsmål og fosterdrab samt forsøg på fosterfordrivelse.

Med kirken var der et udestående, Mogens Sørensen aflagde offentlig skrifte i Stenløse Kirke den 28. juni 1767, 3 uger efter Kirstens henrettelse og 1 måned efter han selv var sat på fri fod fra slavearbejdet. I kirkebogen kan læses: ”*Moens Sørensen Boemand i Søssum efter skændigste Lejerm. med den henrettede Kirsten Svendsdatter, har antagen hun som tilforn tiende der, kom til Slagslunde Præstegaard, fødte i Dølsmaal, døde Fosteret: blev Ære være Gud omvendt*” . Det lovpligtige offentlige skriftemål blev ved kongelig forordning pudsigt nok ophævet den 8. juni 1767 altså kort forinden Mogens Sørensen bodsgang.

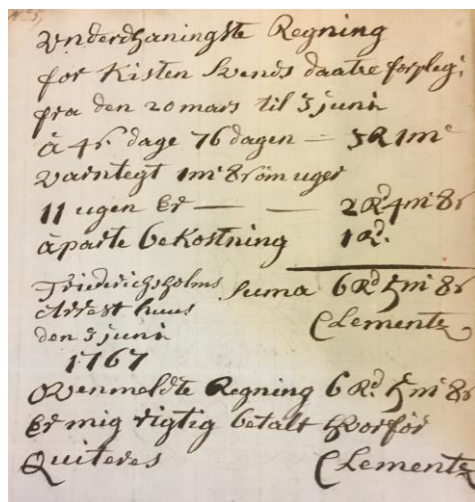
Orden i regnskabet

Fra Børnehuset hvor Kirsten var indlagt foreligger der en regning således: Fra 22. oktober 1766 til 20. marts 1767. 21 uger og 2 dage á 28 skilling pr. uge i alt 10 rigsdaler og 20 skilling samt 4 rigsdaler for medicamenter i samme periode.

Fra fængslet foreligger der 2 regninger for opholdet. Første periode fra 11. december 1766 til 22 oktober 1767, forplejning i 316 dage á 4 skilling = 13 rigsdaler, 1 mark og varetægt i 45 uger á 1 mark og 7 skilling = 11 rigsdaler, 1 mark og 8 skilling. For første periode i alt 24 rigsdaler 2 mark og 8 skilling.

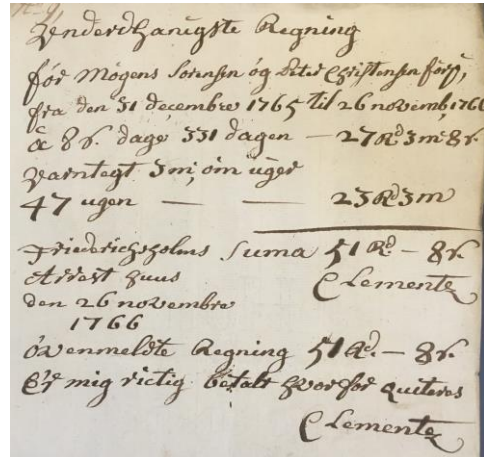
Tilsvarende for den anden periode fra 20. marts til 3. juni 1767 i alt 6 rigsdaler, 5 mark og 8 skilling.

For Mogens Sørensen og Peder Christiansen gøres tilsvarende op for perioden 31. december 1765 til 26. november 1767 med samlet betaling på 51

rigsdaler og 8 skilling. Hvorvidt de 2 misdædere har betalt ved vi ikke. Mogens Sørensens kone tilbød at betale varetægten i forsøget på at få ham løsladt.

Peder Christiansen havde formentlig ikke nogen betalingsevne.

Handwritten account book page with Danish text and calculations. The text is written in cursive and includes the following entries:

Zenderhængste Regning
for Mogens Sørensen og dets Eggenfæsting,
fra den 31 Decembri 1765 til 26 Novembri 1766
à 8 d. dagw 531 dagen — 27 R³ 3 m 8 s
Vartægt Son; om uger
47 uger — — 25 R³ 3 m
Friedrichsgolms Suma 51 R³ — 8 s
Afrest Guus Clemente
den 26 Novembri
1766
Øvenmelde Regning 51 R³ — 8 s
Et mig rigtig betalt for for quiten
Clemente

Afregning med de involverede advokater.

4c.10,

Prognis

Som i Quæren af for og mod i Paagen
 som Enghen, Pernid daaften, Krogen
 Krogen og Peder Christensen, med Balen
 røstet, Gindhaling, Lie Commen og som for
 Quæren og Berdona kendt var — 1766

Kriober halm

Den 27 Octbr. 1766.

Om aarsindst Deles for
 Peder Christensen, og de samme
 d. 27. Octbr. 1766.

Peder Christensen, som De Compen
 Konstituten i Pernid daaften.

[Signature]

Som anført i Deles for
 Mogen Christensen i Copenhagen
 d. 27. Octbr. 1766.

At de 3de Procuretorer N^{de} Tordentop, Elker og Mitten
 for den anførte Deles for et overmægtigt 3^{de}
 Aarsindst, med alle Land med i de Paagen for ord
 elden som gænge, nomd. d. 27. Octbr. 1766, og 27. Maaske
 d. 1. April og 5. May 1766. Med alle for ord i de
 Prognis Attestet. København d. 27. Octbr. 1766

[Signature]

Dannehaaren, 17. Oktbr. 1766. Peder Christensen
 Peder Christensen, som De Compen
 Konstituten i Pernid daaften, med alle for ord
 i de Paagen for ord elden som gænge, nomd. d. 27. Octbr. 1766, og 27. Maaske
 d. 1. April og 5. May 1766. Med alle for ord i de
 Prognis Attestet. København d. 27. Octbr. 1766

[Signature]

Fæstningsarbejde

Højesterets dom gav, som nævnt, Mogens Sørensen og Peder Christiansen straffen ”*hver at arbejde i Sex Maaneder i Kiøbenhavns Fæstning*” Dette strafarbejde foregik i landets fæstningsbyer, i København benyttedes Bremerholm og Kastellet ”*Citadellet Friederichshavn*”. Det var noget med skovl og trillebør 14-16 timer i døgnet i lænker rundt omkring i byen, i grupper à 3 straffefanger bevogtet af 2 soldater. Både myndighederne og borgerne kaldte dem ”*Slaverne*”. Det var meget barsk, de risikerede yderligere korporlig straf, hvis der bare var antydning af opsætsighed eller langsommelighed. Borgerne så ned på dem og bekymrede sig ikke om afstraffelserne på åben gade, slaverne havde jo blot fået deres velfortjente straf. Forholdene indenfor fængslernes mure var ligeså barske. På museet på Akershus fæstning i Oslo kan man erfare, at slaverne dér ligefrem blev truet med at blive sendt til Bremerholm, hvis de ikke artede sig.

Overførsel fra Blåtårn til ”Slaveriet”:

Bemeldte 2de Delinqventer Mogens Sørensen og Peder Christiansen ere i Dag leveret her til Slaveriet paa Sex Maaneder hvilket jeg hermed testerer. København den 26. Novembris 1766

H H Tautter

Det er interessant at Højesteret afsagde dommen den 7. oktober, men at de åbenbart først blev sendt til afsoning den 26. november, faktisk en tillægsstraf på yderligere 7 uger i Blåtårn – udover de 11 måneders arrest. Om de som slaver har afsonet på Bremerholm eller Kastellet vides ikke.

Trippendal

Her lå retterstedet på flad mark ved Albertslund.

Der er en fast overbevisning om at hvor der er en *galge*, må der også være en *bakke*, altså en *galgebakke*. Nutildags, hvor busstoppestederne har navne, findes der mellem Ganløse og Knardrup netop et, benævnt ”Galgebakken”. Stenløse Lokalarkiv har undersøgt alle tilgængelige kilder og må medgive, at der på stedet findes en markant bakke, men har samtidig påvist, at stedet *aldrig* har været et rettersted, endsige tingsted. Alligevel holder folk på egnen fast i overleveringen, endog uimodtagelige for argumentet, at det – selv i tidligere tiders barske virkelighed – ville have været særdeles upassende at anbringe et rettersted med dinglende delinkventer og hoveder på stage kun 200 m fra Knardrup Kloster, hvorfra man havde frit udsyn til Galgebakkens top. Man kan dog trøste sig med, at eftersom busstoppestederne skal have entydige navne, er det kun lykkedes busselskabet at lokalisere denne ene – falske – galgebakke i hele hovedstadsområdet.

Retterstedet

Gammel tegning. Galge, hjul på stejle, økse og gloende tænger.

Der findes dog andre falske galgebakker at vælge imellem, fx er der en bebyggelse fra begyndelsen af 1970'erne i Herstedvester, der bærer navnet *Galgebakken*. Det er fup, bakken er kunstig, men inspireret af det gamle rettersted med navnet ”*Trippendals Galge*”, der ligger næsten en kilometer væk. Det lå, som de fleste andre rettersteder, på en *flad, åben mark* lige op til den gamle Roskildevej (nu Gl. landevej), hvor nu rideskolen ligger. Kroppedal museum har anbragt en informationstavle dér, men sikkert fejlplaceret i skellet ind til naboejendommen. Måske fordi den bedre kan ses fra vejen på det sted, eller for ikke at være i vejen for rideskolens aktiviteter?

Da man i 1930'erne byggede Herstedvester radiostation et par hundrede meter øst for skiltet fandt man nemlig adskillige skeletter, der stammede fra begravelserne på retterstedet.

Retterstedet har også været Smørum Herreds tingsted, sandsynligvis siden 1577, men i forbindelse med oprettelsen af rytterdistrikterne i 1683 blev tingstedet flyttet til Ballerup tinghus, medens retterstedet forblev i drift, men nu som Københavns amts rettersted. Den sidste henrettelse dér skete i 1791.

Henrettelserne på Trippendal fandt ikke bare sted ved hængning, men også ved halshugning med økse, halshugning med sværd og radbrækning med efterfølgende hjul og stejle i levende live. Mordere med særlig bestialske gerninger på samvittigheden skulle knibes 5 gange med glødende tænger på natmandens sluffe undervejs fra fængslet til retterstedet. Også straffe der var mindre livstruende, blev udført på retterstedet, såsom kagstrygning (pisk), brændemærkning og afhugning af fingre og hele hænder.

Hele menageriet var sat op, netop ved alfarvej, for at fremme den generalpræventive effekt: ”til *Skræk og Advarsel*”.

Skarpretter, rækker, natmænd og andre (uærlige) assistenter

Efterhånden som landsbyerne blev større og byerne tilsvarende, blev affald af alle slags et voksende problem med uhumske forhold til følge. Affald efter hjemmeslagting af fjerkræ, svin og kreaturer og i byerne tømning af latriner. Åbne kloaker og rendestene bidrog til stærke ubehagelige lugtgener især om sommeren. Bystyret og landsbyrådet måtte tage opgaven på sig og etablere en ny offentlig drevet funktion. Det var ikke uden grund at velhavende borgere flyttede på landet om sommeren.

Her opstod funktioner som bøddler, rakkere og natmænd og herunder dem der skulle eksekvere retssystemets straffe. Bøddlen var en slags sjakbejds for disse mennesker.

Bøddelen og hans assistenter udførte en lang række opgaver, som andre helst var fri for. Det indviklede straffesystem krævede en sand specialist, og bøddelen blev da også kaldt Mestemanden. Bøddelen havde en eller flere hjælpere. De blev kaldt natmænd eller rakkere. Sammen med bøddelen lavede de det arbejde, ingen andre ville gøre. De flåede skindet af døde dyr,

skaffede affald af vejen og hjalp til med afstraffelser. På grund af deres urene erhverv blev natmændene set ned på. I andre folks øjne var de uærlige. Natmændene og deres familier var tvunget til at bo uden for byen, og andre undgik for enhver pris at røre ved dem. Folk var bange for, at deres uærlighed kunne smitte af på dem. Bøddelen var ligesom sine hjælpere en forhad person, som ingen ville omgås. Han måtte ikke gå til alters eller på kro sammen med andre folk. Alle var bange for at komme til at drikke af samme bæger som den uærlige. Der var dog også en anden grund til at se på bøddelen med afsky. Selvom han blot passede sit arbejde, var det at tage andres liv stadig en alvorlig synd set med kristne øjne. Det kunne være svært at finde en, der ville have jobbet som bøddel, selvom lønnen var god.

Her ses bøddelens prisliste fra 1698:

For et hoved med sværd at afhugge: 10 rdl.

For et hoved med økse at afhugge: 8 rdl.

For en hånd eller en finger at afhugge: 4 rdl.

Et hoved og en hånd at sætte på stejle for hver 2: 4 rdl.

For at hænge: 10 rdl.

For en af galgen at nedtage: 4 rdl.

For en hel krop at lægge på stejle og hjul: 7 rdl.

For en at slå arme og ben i stykker og lægge på stejle: 14 rdl.

For en krop at nedgrave i jorden: 3 rdl.

For en død krop at udføre af by: 2 rdl.

For en at partere og lægge på stejle: 12 rdl.

For hvert kneb med gloende tænger: 2 rdl.

For at brændemærke: 4 rdl.

For kagstrygning: 5 rdl.

For at piske ud af byen: 7 rdl.

For at udvise af byen og af herredet: 4 rdl.

For at brænde en krop: 10 rdl.

For at skrive forbryderens navn på galgen: 2 rdl.

Forbrydelse	Danske Lov af 1683	Forordning af 1789	Anordninger af 1833-41	Borgerligstrafelov af 1866
Fosterdrab	Miste sin hals	Miste sin hals	Miste sin hals	Strafarbejde i 2-12 år
Fuldbyrdet voldtægt	Miste sit liv	Miste sit liv	Miste sit liv	Strafarbejde i 4 år
Mindre tyveri første gang	Miste sin hud	Tugthusarbejde fra 2 mdr. til 2 år	Vand & brød fra 10 dage til strafarbejde i 4 år	Fængsel på vand & brød i mindst 5 dage
Større tyveri første gang	Kagstryges, * tyvemærke på panden	Kagstryges, arbejde i fæstning eller tugthus på livstid	Strafarbejde fra 3 til 12 år	Strafarbejde op til 12 år
Trolddom	Brændes	Brændes	Brændes	Ikke strafbart

* *kagstrygning*, straf, hvor den dømte blev bundet til en pæl (kag) og pisket. Afskaffet i Danmark 1866.

Straffene på Kirsten Svendsdatters tid var barske.

Tab af ære

Æren betød utrolig meget for datidens mennesker. Man skulle passe godt på sit gode navn og rygte. Det var vigtigt at opføre sig ordentligt, så andre mennesker havde respekt for en. Hvis man sagde eller gjorde noget forkert, kunne man miste de andres agtelse. Så blev man opfattet som uærlig. At være uærlig ville sige, at man ikke fortjente at blive æret eller respekteret af andre. Ifølge Danske Lov kunne en forbryder blive dømt til tab af sin ære. Det var en alvorlig straf, som kun blev brugt ved bestemte forbrydelser. Nogle forbrydelser blev nemlig set som mere uærlige end andre. Den person, der mistede sin ære, mistede samtidig sine rettigheder i samfundet. En æreløs kunne ikke få noget pas og måtte ikke rejse frit omkring i Danmark. Han kunne heller ikke få fast arbejde. Han mistede sin ret til at lægge sag an mod nogen og til at vidne i retten. Når han døde, kunne han ikke blive begravet i indviet jord. En æreløs blev simpelthen udelukket af samfundet. Ingen ville have noget at gøre med ”sådan en”. En person, som havde mistet sin ære, kastede skam over sig selv og hele sin familie. Uærlighed kunne nemlig arves, så børn af en æreløs selv blev født uden ære. Ingen ville stå fadder til deres barnedåb, og de andre børn måtte ikke lege med dem. I enkelte tilfælde lykkedes det en person uden ære at blive gjort ærlig, men langt de fleste måtte leve hele deres liv i samfundets udkant.

Hængning, økse eller sværd?

At separere hovedet fra resten af kroppen i ét hug kræver et stærkt og skarpt sværd. Både romertidens sværd, europæiske middelaldersværd og de japanske samuraisværd havde styrken og skarpheden til at hugge hovedet af en mand. Udover sværdets styrke og skarphed, krævede det nemlig et uhyre kraftigt og præcist slag at hugge hovedet af en dødsdømt. Halshugning med

sværd har historisk set været en yndet henrettelsesmetode. Ofte krævede det mere end ét slag at skille hovedet fra kroppen.

Strafferegimets afvikling

Danske Lov af 1683 667 ”*Letfærdige Qvindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hovet settis paa een Stage*”.

Danske Lov af 1683 om udsættelse 661 ”*Dersom nogen kand betrædis, eller nøjagtig overbevisis, enten sit eget, eller andens Barn, paa vilde Mark, hvor Folk ikke ere, eller lettelig formodis at komme, at henlegge og forlade, da skal den agtis som Manddraber, og have sit Liv forbrut, om end skiønt Barnet ved Guds Forsyn kunde findis og i Live erholdis; Men leggis det i Marken paa alfar Vej, eller saa nær ved Bye, at det Folk lettelig kand forrekomme, da straffis den, som sligt gjør, til Kagen, og brændis paa Kinden; Men leggis Barn i Huus, eller Bye, hvor det strax af Folk kand findis og reddis, da straffis den det giort haver til Kagen uden Brænde*”.

Strfl. 1866 § 195 ”*Viser noget udenfor Ægteskab besvangret Fruentimmer ellers uforsvarlig Omgang ved sin Barnefødsel, og Barnet derefter findes at være dødt, uden at det kan oplyses, at Døden er indtraadt før Fødselen, straffes hun med Forbedringshuusarbeide indtil 2 Aar eller under formildende Omstændigheder med Fængsel, dog ikke under 2 Maaneders simpel Fængsel*”.

Strfl. 1866 om udsættelse § 197 ”*Den, som udsætter et spædt Barn eller forlader en under hans Varetægt staaende Person i hjælpeløs Tilstand, straffes med Forbedringshuusarbeide eller under formildende Omstændigheder navnlig hvis Gjerningen ikke har medført Fare for den Paagældendes Liv eller Helbred, med Fængsel, ikke under 2 Maaneders simpelt Fængsel. Har Handlingen medført det udsatte Barns eller den forladede Persons Død eller en betydelig Legemsbeskadigelse, uden at dette dog har været tilsigtet, kan Straffen stige til Tugthuusarbeide i 12 Aar*”.

Nugældende bestemmelser, strfl. af 1930

§ 238 ”*Dræber en moder sit barn under eller straks efter fødselen, og det må formodes, at hun har handlet i nød, af frygt for vanære eller under påvirkning af en ved fødselen fremkaldt svækkelse, forvirring eller rådvildhed, straffes hun med fængsel indtil 4 år. Stk. 2. Er forbrydelsen ikke fuldbrydet, og har handlingen ikke påført barnet skade, kan straf bortfalde*”.

Om udsættelse § 251 ”En kvinde, der ved sin barnefødsel på uforsvarlig måde udsætter barnet for alvorlig fare, straffes med bøde eller fængsel indtil 1 år”. Denne bestemmelse er en speciel mildnelse af den generelle § 250 om at hensætte eller efterlade andre i hjælpeløs tilstand, der straffes med fængsel i op til 8 år.

Med anledning i en hændelse i Bagsværd 2016, opfordrede Vestegnens Politi (hvis hovedpolitistation i Glostrup ligger tæt på Trippendal) på deres hjemmeside offentligheden om at fremkomme med eventuelle oplysninger og fortsatte, at de ”også indtrængende vil opfordre moderen til den lille pige, om at melde sig til os, da vi er sikker på, at også hun har brug for hjælp”. Udgangspunktet i dag er at moderen nødvendigvis må have handlet i en til sindssyge grænsende forvirring og angst, hvor behandling er påkrævet snarere end straf.

Hvad der samtidig skete i samfundet

I tiden netop omkring Kirsten Svendsdatters forbrydelse skete der heldigvis store afgørende og positive begivenheder for udviklingen af det danske samfund, og det vil derfor være relevant at kaste et blik på disse.

En kongelig foræring – indledningen

I løbet af 1750'erne blev det mere og mere tydeligt at landbruget var sandet til i ineffektivitet. Hoveriet, der i rytterdistrikterne mest var vej, vand og bygningsarbejder, tog en pæn del af bøndernes arbejdsindsats. De stærkt opdeltte agre, der blev dyrket i fællesdrift motiverede ikke bonden til at gøre en særlig indsats for sin egen del og fæstesystemet, hvor gården ved fæsterens død eller fratreden pga. alder, gik til den næste på godsets venteliste, gjorde at man ikke var motiveret for at vedligeholde bygningerne udover det strengt nødvendige.

Enkedronning *Sophie Magdalene* (1700-1770), Christian VI's hustru og dermed Christian VII's farmor, havde fået *Hirschholm* [Hørsholm] slot og gods som sin personlige ejendom. Også hun mærkede den ringe produktivitet – og gjorde noget ved det.

Midlet var *arvefæste*, dvs. at gården ikke længere kun skulle være fæstet for fæsterens livstid, men gik i arv til hans arvinger. Samtidig blev bønderne

fritaget for hoveriet mod en ringe årlig betaling til godset, og jorderne blev udskiftet. I praksis var det nu selveje, for arvefæstet blev indført gratis. En ren foræring? Ja, men en god forretning. Motivationen var kommet på toppen, gårdene blev drevet mere rationelt og bygninger og redskaber blev vedligeholdt på en helt anden måde end før. Nu var det jo *slægtens* gård. Også godset fik forbedret sin produktivitet og økonomi, selvom man nu måtte betale for den arbejdskraft som hoveriet ellers havde præsteret gratis. Det var daglejere og mindre husmænd fra landsbyerne, der nu var meget mere motiveret for at udføre arbejdet ordentligt og effektivt. Det var mod betaling, og dermed en ny levevej for mange.

Alle vandt på enkedronningens fremsynethed. Det skete i 1759-61 og betragtes som startskuddet til 1700tallets landboreformer. J. H. E. Bernstorff fulgte hurtigt efter og gav også sin ejendom i arvefæste til bønderne.

Der var naturligvis en udbredt skepsis i godsejerkredse til dette nye system, men Christian VII, der havde et virkelig godt forhold til sin farmor, besluttede efter sin tronbestigelse, at lade Rentekammeret undersøge, hvorledes ejendomsretten kunne overdrages og fritagelse for hoveri indføres for bønderne i rytterdistrikterne i Københavns, Frederiksborg og Kronborg amter ”*som egentlig Aarsager til Bondens iværende kummerlige Tilstand*”.

Rentekammeret foreslog den 28. april 1766 en ordning, der lå tæt op ad den i Hirschholm, men uden udskiftning (i Søsum skete udskiftningen først i 1781). Københavns amt skulle ordnes først, derefter de to andre. Allerede den 6. maj blev Rentekammerets indstilling godkendt af kongen, men trådte ikke umiddelbart i kraft på grund af alt det praktiske, men herom senere.

Mogens Sørensen kunne nu se frem til omkostningsfrit at blive selvejer, selvom han stadig sad i spjældet ...

En kongelig foræring – administrationen

Som nævnt havde Christian VII den 6. maj 1766 godkendt Rentekammerets indstilling vedrørende indførelse af arvefæste i de tre nordsjællandske amter. Imidlertid trådte den ikke i kraft omgående, da der var en meget stor administrativ og praktisk opgave at udføre.

Regimentsskriverene fik travlt. Det endelige mål var at få udfærdiget skøder til samtlige kongelige fæstebønder i de tre rytterdistrikter, i praksis næsten hele Nordsjælland. I kongens godkendelse hed det sig nemlig at ”*EjendomsRettens Afståelse ... være sig ligesaavel Jorden eller Grunden,*

som *Bygningerne ...*”. Det krævede kontrol af fæsteprotokollerne, gårdnumre, matrikelnumre, skellenes placering og antallet og arten af bygninger. Det har sandsynligvis også i nogle tilfælde ført til besigtigelser eller endog åstedsforretninger for at afgøre tvivlstilfælde. Alt skulle være pinligt korrekt for at undgå senere tvister.

Vi ved jo at i Københavns amt var regimentsskriver Dahl en effektiv mand, så allerede et par måneder senere kunne han underskrive ikke færre end 597 skøder, alle dateret ”*Kollekolle, den 16. juli 1766*”. Men selve overdragelsen måtte vente endnu et godt stykke tid.

Men i Blåtårn kunne Mogens Sørensen nyde udsigten til at blive selvejer, når han engang blev lukket ud ...

Caroline Mathilde kommer til Staden

Caroline Mathilde, Christian VII's kusine, var engelsk prinsesse og søster til den senere George III. Hun og Christian VII var blevet forlovede allerede i 1765, som kun 14 og 16årige, men uden nogensinde at have set hinanden. Efter tronskiftet kunne Christian gøre som han ville, kongen var jo hævet over loven (og det er hun stadigvæk). Det medførte stor bekymring i toppen af statsapparatet med J. H. E. Bernstorff i spidsen, at kongen udviste, hvad der betegnedes som ”ustyrlig seksualitet”, og man sørgede derfor for at få fremskyndet giftermålet, med henblik på at majestæten kunne få afløb for sine drifter på mere passende vis. Parret blev derfor viet ved en såkaldt prokurationsvielse den 1. oktober 1766, hvor George optrådte som stedfortræder for Christian.

Snart derefter forlod Caroline Mathilde England med et større følge. Rejsen gik over Holland og de engelske besiddelser omkring Hannover i Tyskland til Altona, der dengang var dansk, og hvor følget blev skiftet ud med et dansk ditto. Derfra til Roskilde, hvor ægtefolkene den 3. november for første gang mødtes i en til formålet opført pavillon. Herfra til Frederiksberg Slot for at hvile ud et par dage.

Endelig – den 8. november, holdt Caroline Mathilde sit indtog i Staden, og det gik ikke stille for sig. Folket jublede, var ellevilde af begejstring og slotspladsen var ét kogende hav af mennesker. Man ventede sig meget af netop en engelsk prinsesse. Der er ingen tvivl om at fangerne i Blåtårn sagtens kunne følge med gennem de åbne glughuller. Jubelen fortsatte til om aftenen, da brylluppet blev bekræftet i Christiansborg Slotskirke.

Men lidet anede Caroline Mathilde noget om de tre delinkventers tilstedeværelse i Blåtårn, blot nogle få hundrede meter væk. Og lidet anede nogen at Caroline Mathilde senere selv skulle begå lejemål, med de frygtelige følger det fik.

En kongelig foræring – gaven gives

Når store gaver foræres, skal der være en passende anledning, dåb, konfirmation, bryllup, rund fødselsdag, nobelpris mv. Men hvad skal anledningen være, når kongen dvs. staten vil forære hele Nordsjælland bort? Skal det være noget festligt eller noget højtideligt?

Beslutningen om arvefæste blev truffet i april og alt lå administrativt klar i juli 1766. Førstkommende *festlige* lejlighed ville indtræffe ved Caroline Mathildes ankomst og den deraf følgende bekræftelse af ægteskabet, medens førstkommende *højtidelige* lejlighed ville blive kongeparrets efterfølgende salving.

Salving af danske konger fandt sted i tiden 1170-1840. Op til enevældens indførelse i 1660 var den en del af kroningen, men herefter afskaffedes kroningen, fordi den enevældige konge nu var indsat af Gud – ikke af adelen som hidtil. Med grundloven af 1849 afskaffedes også salvingen, fordi kongen nu var indsat af Folketing og Landsting gennem grundloven og tronfølgeoven, og dermed ikke af Gud.

Den enevældige konge *var* Gud, jf. at hans befalinger og afgørelser altid sluttede ”*Befalendes Dig Gud*”. Salvingen, der foretoges af landets biskopper, var bekræftelsen på at kongen var Guds valg som sin stedfortræder.

Det lå helt naturligt at overdragelsen af ejendomsretten af ”... *ligesaavel Jorden eller Grunden, som Bygningerne*” skulle finde sted ved den *højtidelige* lejlighed, salvingen, for heri lå der den symbolik, at det var Guds vilje, der skete.

Kongeparrets salving fandt sted den 1. maj 1767 i Christiansborg Slotskirke, ganske usædvanligt fordi alle enevældige konger, både før og siden, blev salvet i Frederiksborg Slotskirke.

Den 11. maj 1767 tinglyste birkedommerne Gysting og Sundbye i Ballerup tinghus Dahls 597 skøder for Københavns amt. Frederiksborg og Kronborg amter fulgte efter lidt senere på deres respektive tingsteder. Det kan uden videre slås fast, at hvis alle 597 nyslåede selvejere mødte op den dag i

Ballerup tinghus, må det have været en rigtig god dag for kroen.

Feudalismen i Danmark havde fået sit grundskud – gennem en gudgiven gave. Og så også hjulpet godt på gled af enkedronning Sophie Magdalenes fornuft og fremsyn ...

Kilder, henvisninger og tidslinje

1. Stenløse Lokalkiv, læg 2014-141. Heri findes det benyttede materiale fra originale breve og kopibøger vedrørende selve sagen, både som det er indscannet og i renskrevet form. Se www.stenlosearkiv.dk for adresse og åbningstider. Derudover er der på Rigsarkivet fundet originale dokumenter under: Købh. Amt, korrespondance mm. vedr. repartition af delinkvent- og bropenge.
2. Beth Grothe Nielsen, ”Letfærdige Qvindfolk” ”Fosterdrab og fødsel i dølgsmål i retshistorisk belysning”, Kriminalistisk Instituts stencilserie nr. 11, Københavns Universitet 1980. Et imponerende værk, der ikke alene gennemgår lovgivningen, men også baggrunden for dennes udvikling især i 1700tallet. Herudover gennemgås en lang række sager og deres udfald.
3. Axel H. Pedersen, ”Birketing i Gl. Københavns Amt 1521-1965”, Juristforbundets Forlag 1968. Herfra er hentet oplysninger om forholdene i anden halvdel af 1700-tallet, især vedrørende landets administrative inddeling, rytterdistrikterne, offentlige embeder og retsplejen. Et omfattende og dybdegående værk der også glimrer ved sine mange henvisninger til andre kilder.
4. Fr. Stuckenberg, ”Fængelsesvæsenet i Danmark 1742-1839”, G. E. C. Gad 1896.
5. Pontoppidans ”Den Danske Atlas”, Tomus II v/ Erich Pontoppidan selv, især Cap. IV ”Om Kiøbenhavn Amt og den Kongelige Residentz=Stad selv, i Almindelighed betragtet”. Kongelig Universitets Bogtrykker A. H. Godiche, Kiøbenhavn 1764.
6. Pontoppidans ”Den danske Atlas”, Tomus VI Supplement v/ Hans de Hoffman, især afsnittene om ”Ølstykke=Herred i Kiøbenhavn Amt” og ”Ølstykke=Herred i Friderichsborg Amt”. Det Kongelige Universitets=Bogtrykkerie, Kiøbenhavn 1774.
7. ”København før nu – og aldrig”, red. Bo Bramsen, Bd. 2 ”Gammelholm og Frederiksholm” af Steffen Linvald. Palle Fogtdals Forlag, København 1987, ISBN 8772480300.
8. Københavns Amt årbog 1930-34 om Trippendal rettersted.
9. ”Oplev Egedal – en kulturhistorisk guide”, udgivet af Egedal Arkiver og

Museum, Egedal kommune 2011, ISBN 9789798870012. Forskellige oplysninger af geografisk og historisk art.

Tidslinie, Kirsten Svendsdatter

1765

- 17. feb.: fastelavn, Kirsten besvangret af Mogens Sørensen, hendes husbond
- 20. jun.: Pram bliver ordineret som præst i Slagslunde
- 29. sep.: Mikkelsdag, Kirsten flytter til præsten i Slagslunde, nægter graviditet
- ? nov.: Kirsten indrømmer overfor præsteparret at være gravid (i 8. måned), siger at det først er til Kündelmisse (2. feb.) hun skal føde
- 17. nov.: opsøges Kirsten af Kirsten Andreasdatter, Mogens Sørensens kone
- 24. nov.: opsøges Kirsten af smeden Peder Christiansen
- 2. dec.: Kirsten føder i bryggerset og dræber det nyfødte barn
- 2. dec.: skriver pastor Pram til Købh. Amt, Regimentsskriver Dahl om fosterdrab
- 3. dec.: regimentsskriver Dahl får Kirsten arresteret og anbragt i Blåtårn
- 4. dec.: det døde barn obduceres i Slagslunde
- 6. dec.: obduktionserklæring sendes til amtmand Juel Wind Købh. Amt
- 7. dec.: det dræbte barn begravnes i Slagslunde af pastor Pram
- 7. dec.: forhør i Frederiksborg amt, amtmand F C Gram. Mogens Sørensen og Peder Christiansen arresteret, indsat i Frederiksborgs arrest
- 31. dec.: Mogens og Peder overføres til Blåtårn

1766

- 5. mar.: Kirsten Andreasdatter sender 1. bønsskrift her til skriver Dahl
- 26. maj: afsiges dom i Ballerup birkeret over alle 3 tiltalte
- 14. jun.: Kirsten Andreasdatter sender 2. bønsskrift, nu til amtmand von Gram, Frederiksborg amt
- 23. jun.: sender amtmand Juel Wind dommen til kongen med Kirstens ønske om appel ved Højesteret

- 7. og 8. okt.: højesteret afsiger dom der stadfæster Kirstens dødsdom og skærper dommen over Mogens og Peder
- 20. okt.: skriver amtmand Juel Wind om Kirstens sygdom til Kbh. Fattigvæsen om god behandling på sygestue, (skal henrettes ikke dø af sygdom)
- 22. okt.: Kirsten indlægges på Børnehusets Sygehus
- 14. nov.: kongen afslår benådning og befaler amtmand Juel Wind at eksekvere dødsdommen.
- 26 nov.: Mogens Sørensen og Peder Christiansen afleveret til fæstningsarbejde i 6 måneder

1767

- 20. mar.: Kirsten udskrives fra sygehus og føres tilbage til fængslet
- 22. maj: kongelig genbekræftelse på dødsdom men straffen 'formildet' til at tillade eksekvering med sværd og begravelse på kirkegård af legeme og hoved i indviet jord.
- 4. jun.: Kirsten henrettes med sværd på Trippendal rettersted.
- 4. juni: birkedommer Gysting indberetter eksekveringen udført.

0-0-0-0-0-0-0-0